

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, 1866.

ΤΟΜΟΣ ΙΖ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 385.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.

(Λόγος Στεφάνου Α. Κουμαροῦδης ἐν τῷ Ἀθηναίῳ,
τῇ 27 Φεβρουαρίου 1866.)

Κύριοι καὶ κυρίαί,

Ἐν ᾧ ὁ σύλλογος ἡμῶν οὗτος ὁσημέραι ὠφέλιμος ἢ τερπνὸς γίνεται, ἢ, ὕπερ κάλλιον, καὶ τὰ δύο ὁμοῦ, ἀλλέως δὲ εἰς ἄλλους, ἐννοῶ τοὺς τε παραδίδοντας καὶ τοὺς ἀκροωμένους τὰς παραδόσεις· εἰς ἐμὲ, ἐκλέξαντα τὸ θέμα, ὕπερ ἐκ τῆς προαγγελίας γνωρίζετε, πολλαχῶς κινδυνεύει νὰ γίνῃ ἐπισηφάνεια σταδιοδρομία. Τοῦτο δὲ, ἐπειδὴ δὲν ἐτράπην τὴν βασιλικὴν λεγομένην ὁδὸν, ἀλλ' ἐζήτησα μονοπάτια, ἀνάγοντα καὶ εἰς θέσεις, ὅπουθεν ἐξανοίγονται ἀπόψεις καλαί, ὅπερ ὅμως καὶ εἰς ἀποπλάνησιν ἐπίσπευτε φέρει. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον τολμῶ νὰ διασκελίσω τὴν ἀρετηρίαν τοῦ δρόμου γραμμὴν, καὶ πλέον ἔτι ἕως ἔστω μοι ἡ πρώτη μου ἐμπνευσις, τὴν ὁποίαν ὡς ἑτερόν τι ἐμοῦ ὄν ἀθύπαρκτον καὶ ἀνεξάρτητον τῆς βουλήσεώς μου, ὡς αὐτόχρημα Μοῦσαν, ἐπικαλοῦμαι τώρα βοηθὸν τοῦ παρακεκινδυνευμένου ἐπιχειρήματός μου.

Πάντοτε, ἀξιότιμοι ἀκροαταί, ἐξ ὅτου ἐξεληθὼν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἤρχισα νὰ νοῶ ὅπως οὖν τὰ ἀνθρώπινα, ἐντύπωσιν πολλὴν καὶ μεγάλην ἔκαμνον εἰς τὸ

πνεῦμά μου ἢ ἔννοια καὶ ἡ λέξις Φιλέλληνας καὶ Φιλελληνισμός. Προήρχετο ἄρα γε τοῦτο μόνον ἐξ εὐγνώμονος διαθέσεως πρὸς τοὺς ἀπ' αἰώνων καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τοῦ 1824 εὐεργετήσαντας πολυειδῶς τοὺς τεταπεινωμένους καὶ πλείστων ἐνδεεῖς ὁμοφύλους μου, ἢ ἦτο καὶ ἄλλο τι τὸ κινεῖν με νὰ προσέχω εὐαρέστως καὶ σχεδὸν νὰ ἐκπλήττωμαι ὅπου ποτὲ ἤκουα ἢ ἀνεγίνωσκα Φιλέλληνας καὶ Φιλελληνισμὸν; Ἐπὶ πολὺ, ὁμολογῶ, δὲν ἐπροσπάθουν νὰ διευκρινήσω τὰ περὶ τούτου ἡδέα μὲν, ἀλλὰ καὶ σκοτεινὰ συναισθήματά μου, ἀρκούμενος μόνον νὰ καταθέλωμαι ἀπὸ αὐτά. Κατεθέλωμαι δὲ (ὡς εἶπω καὶ τοῦτο) καὶ ἡ ἀκοή μου ἀπὸ τὸ ὁμολογουμένως εὐαχὸν τῆς λέξεως Φιλέλληνας, κατ' ἀμφοτέρας εὐτυχῶς τὰς προφοράς, τὴν τε καθ' ἡμᾶς καὶ τὴν φραγκικὴν. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, ὅσα παρητέρουν τὰ ἀπὸ τριακονταετίας περίπου εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν συμβαίνοντα, εὐτυχῆ τε καὶ ἀτυχῆ, καὶ ἐμελέτων τὴν ἱστορίαν τῶν εὐκλεῶν ἡμῶν προγόνων, (προγόνους δὲ εὐκλεῖς ἀναγράφω διττοὺς εἰς τὸν Ἕλληνα, τοὺς παλαιοπάτους ἐκείνους, καὶ τοὺς ὀλίγους πρὸ ἡμῶν δοξασθέντας) καθ' ὅσον, λέγω, παρητέρουν τὰ περὶ ἐμὲ καὶ τὰ παλαιότερα, ἐνόησα κατὰ μικρὸν, ἂν ἐνόησα, ὅτι καὶ ἄλλο τι παρὰ τὴν εὐγνωμοσύνην σπουδαῖον καὶ οὐσιώδες αἴτιον ἦτο τὸ ἀνέκαθεν συγκινοῦν με εἰς τὴν λέξιν καὶ τὸ πρᾶγμα

τοῦ Φιλελληνισμοῦ. Τότε ἔγινε μακκρῶτερος. Ἡ δὲ πρώτη ἀνατολὴ τῆς μακαριότητός μου μοι ἐπεφάνη μίαν καλὴν ἡμέραν πρὸ ἐτῶν τινῶν, ὅτε περιεπάτου ἐν τῇ κατὰ τὴν πόλιν ταύτην ὁδῷ τῶν Φιλελλήνων, ἦτις, οὐσα μία τῶν χαριεστέρων τῶν Ἀθηνῶν, παρέχει κατὰ περιεργὸν σύμπτωσιν ἐρχομένας εἰς τὴν ὄψιν μας ἐκ διαφόρων μερῶν τὰς τρεῖς ἐκκλησίας τῶν τριῶν μεγάλων ἔθνων, τῶν ὑποστηριζάντων κυβερνητικῶς τὰς εὐγενεῖς ἐνεργείας τοῦ γενικοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς Φιλελληνισμοῦ. Ἡλόγησα δ' ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ τοὺς θέσαντας τὸ ἀσπασίον ἐμοὶ ὄνομα τῶν Φιλελλήνων εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην, διότι τοῦτο ἰδὼν γεγραμμένον καὶ ἀναγνούς, ἐκινήθην σφοδρότερον εἰς τὰς συνήθεις μοι σκέψεις, ὧν καρπὸς μοι ἦλθε γνῶσις καὶ αἰσθησις δυνάμεως παραδόξου, ἅπερ ἔκτοτε μὲ κρατοῦσι, « φελλὸν ὡς ἀδιάπτυστον » εἰς τοῦ ἔθνικοῦ μας βίου τὸ πέλαγος. Καὶ ἂν καὶ ὑμᾶς τοὺς ἀκροωμένους μου δυνηθῶ σήμερον νὰ προσηλυτίσω, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ διανοήματά μου, τὰ ὅποια ἔφρασα νὰ θεωρῶ οὐχὶ ἄκαρπα πρακτικῆς ἐν τῷ ἔθνει ἡμῶν ὠφελείας, δὲν θὰ δυσορῶ πλέον, ὡς πρὸ μικροῦ, ὅτι τοῦτο ἐξέλεξα τὸ θέμα καὶ τοιαύτην ἠσπασθῆν αὐτοῦ μεταχειρίσιν. Ἄν πάλιν δὲν δυνηθῶ, ἀρκετὸν θὰ μοι εἶναι, ἂν τὸ ἀκρατήριον, φερόμενον ἐπισικῶς, εἶπη κατὰ νοῦν ὁ ἀγορητῆς ὁ σημερινὸς ἡμπλακεν (ἀπέτυχε), ὠρέχθη δὲ μεγάλων κατὰ τὴν ἰδέαν του. Ἐχέτω τὴν χαρὰν του. Καὶ τότε ἐγὼ ὀλιγώτερον μὲν μακάριος ἢ πρότερον, ὅτε ἡ ἀγαπητὴ μοι ἔννοια ἐφυλάττετο προμηθῶς ἐντὸς τῶν φρενῶν μου, ἀνέκφραστος εἰς ἄλλους καὶ ἀκατάκριτος, θὰ διάγω τοῦ λοιποῦ, ὅχι δὲ καὶ παντάπασιν ἄθυμος, διότι θὰ ἔχω τὴν παρηγορίαν, ὅτι ἂν δὲν ἠτύχησα ἐν τῷ ἀγωνίσματι, ὑπήκουσα ὁμοῦς εἰς τὸ ἐν ἐμοὶ δαιμόνιον, καὶ θὰ εὐχαριστῶ πάντοτε καὶ τὸν σύλλογον τοῦτον, ὅτι μοι παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν.

Εὐθὺς τώρα, χωρὶς περιστροφῶν ἢ ἀναβολῆς περικτέρως, ἀκούσατέ μου, παρακκλῶ, ὅ,τι θέλω νὰ εἶπω, ἐκδηλών τὴν οὐσίαν τῆς ὅλης ὁμιλίας μου.

Λέγω καὶ πιστεύω, ὅτι μόνον ἐκ πάντων τὸ Ἕλληρικὸν ἔθνος ἔσχε καὶ ἔχει φίλους κατὰ τὴν ἀληθῆ καὶ εὐρυτάτην σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ δικαίως ὡς αὐτὸ μόνον γενόμενον ἀγωγεὺς τοῦ γενικωτάτου πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄν κἀνὲν τῶν νῦν ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας εὐδοκιομένων ἔθνων λάθη ἐπίσης ταύτην τὴν εὐτυχίαν ἐν τῷ μέλλοντι, ἀδύνατον μοι εἶναι, ἀπίθανον δὲ ὅχι ἄλλὰ μέχρι τοῦδε μόνον μοι φαίνεται ταύτης τῆς εὐκληρίας τυχόν τὸ Ἕλληρικόν. Καὶ τὸ ὅτι ἐπλάσθη καὶ ἐπροφέρθη καὶ προσφέρεται ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς λέξις Φιλέλλην, φέρει τιμὴν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, διότι ἔγνω τοῦτο καλῶς τὴν εὐρείαν ἀρετὴν λαοῦ κατὰ θεῖαν εὐδοκίαν ἐμφανισθέντος ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα διδάξῃ πολ-

λοὺς καὶ πληθυνθῆ ἡ γνῶσις. Ὅσοι δὲ ἄλλαι λέξεις ὁμοίαι τῇ Φιλέλλην ἐπλάσθησαν καὶ ἦλθαν εἰς χρῆσιν ἐν παλαιότεροις ἢ νεωτέροις χρόνοις, οἷον ἡ Φιλοπέσης, Φιλομακεδῶν, Φιλολάκων, Φιλορῥώμικος, Φιλορῥώστος, Φιλότουρκος καὶ εἰ τις ἄλλη τοιαύτη, ἔχουσι τὸ μὲν, σπανιωτέραν πολὺ τὴν χρῆσιν καὶ στενωτέραν τὴν σημασίαν, τὸ δὲ, ἐπήγασαν ἢ ἐκφύου καὶ κολακείας, ἢ ἐξ αὐθαϊρέτου ἰδιοτροπίας, ἢ κατὰ πολιτικῆς φαρίας πνεῦμα. Μόνη δ' ἐκ τῶν τοιούτων ἡ λέξις Φιλαθῆναιος ἔχει τὴν αὐτὴν εὐγενῆ κατὰ τὴν Φιλέλλην, καὶ εἶναι μάλιστα ἡ ὑψίστη αὐτῆς ταύτης ἐρμηνεία, κατὰ δικαιοτάτον λόγον· διότι αἱ Ἀθηναὶ αὗται, τὰς ὁποίας κατοικοῦμεν, ὑπῆρξαν Ἑλλάς Ἑλλάδος, δηλ. πόλις, ἐν ἣ τὸ οὐσιωδέστατον ἰδίωμα τοῦ Ἕλληνισμοῦ ἐξεδηλώθη πλουσιώτατα καὶ πολυμερέστατα, ὅπερ εἶναι ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις πᾶσων τῶν εὐγενῶν δυνάμεων τοῦ τελείου κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, νοουμένου τοῦ Ἕλληνος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀτελεῖς ἀνθρώπους, τοὺς βρεβάρους· τελειότατος δὲ Ἕλλήνων ὁ Ἀθηναῖος· οὐδὲ εἶναι τύχης ἔργον, ὅτι ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ὅτε ἡ ἰδέα τοῦ γενικωτάτου Ἕλληνισμοῦ διὰ τῶν πατέρων ἡμῶν ἀνέστησεν εἰς νέαν ζωὴν τὸ ἔθνος, ἐστία τῶν Ἑλλήνων, ἦτοι πρωτεύουσα τοῦ κράτους, ἐξελέχθησαν αἱ Ἀθηναὶ αὗται, πρὸς δυσἀρέσκειαν μὲν τινῶν κοντοφθάλμων χρησιμοθηρῶν ἢ μᾶλλον κολυδιστῶν ἐν τῇ πολιτικῇ, πρὸς εὐἀρέσκειαν δὲ καὶ ἐπίβρωσιν πάντων τῶν μελετησάντων τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ δυναμένων διὰ τοῦτο νὰ βλέπωσιν ἄμυ πρόσω καὶ ὀπίσω. Ναί, ὀπίσω μὲν βλέποντες θαυμάζομεν τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ λεγόμενα τέσσαρας ἡμισυ αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ περὶ τῆς πόλεως ταύτης, ὅτι ἦτο « Ἑλλάδος παιδευσίς », κατὰ τὴν παρά Θουκυδίδη φράσιν τοῦ μεγάλου Περικλέους, « κοινὸν δὲ παιδευτήριον πᾶσιν ἀνθρώποις, » καθ' ἃ ἐπρόφερε στόμα ἐχθροῦ αὐτῆς, Νικολάου τοῦ Συρακουσίου, ἐν μέσῳ τῆς παρωργισμένης ἐκκλησίας τῶν Σικελιωτῶν συμπολιτῶν του καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ τρομεροῦ Γυλίππου (*). Ὅτι δὲ καὶ Ἀθηναῖοι πρῶτον, καθ' ὃ καὶ ἡμεῖς παρωνυμούμεθα, ἰδρῦθη ἐν Ρώμῃ ὑπὸ Ἀδριανοῦ (**), ὡς ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον, πόσον δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ φέρη θαυμασμόν, ὅταν τις καλῶς συλλογισθῆ, ὅτι οὐδεμίαν ποτὲ ἄλλη τοῦ κόσμου πόλις ἔδωκε τὸ ὄνομά της αὐτὸ γυμνόν, ὡς ὀνομασίαν σχολείου, ὡς ἔδωκε καὶ τὰ τῶν δύο γυμνασίων της, τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Λυκείου, εἰς τόσους καὶ τόσους τῶν ἡμερῶν μας παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι συλλόγους σοφῶν καὶ σχολᾶς; Πρόσω δὲ βλέποντες καὶ τὰ μέλλοντα κατὰ τὸ εἶδος τεκμαιρόμεναι ἐκ τῶν παρελθόντων, τί δὲν δικαιούμεθα νὰ ἐλ-

(*) Διδ. Σικελ. 13, 19.

(**) Δὺρβλ. Βίτ. Καισάρ. 14.

πίζωμεν; Ἀλλὰ μὲ παρκαύρει ἡ βύμη τοῦ λόγου· δὲν πρόκειται νὰ ἐκφρασθῶμεν ἐγκώμιον τῶν Ἀθηναίων· ἄλλοι τοῦτο πρὸ ἡμῶν πολλοὶ καὶ καλοὶ ἐποίησαν, ἂν καὶ πάντοτε ἐνδεῶς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, διὰ τὸ ἱλιγγιδῆδες τῆς ὕψος. Ἐλθωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ἄς μὴν εἴπη τις, ὅτι ἀμφοτέρω ἀνδράσι λέξεις Φιλέλληνα καὶ Φιλαθηναίος, ὡς πλάσθῃσαι ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ δὴ πιθανῶς Ἀθηναίων, μαρτυροῦσι μόνον περὶ τῆς φιλαυτίας ἢ ματαιότητος τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, καὶ δὲν ἔχουσι τὴν καθολικὴν ἢ κοσμοϊστορικὴν ἀξίαν, ἣν θέλομεν ἡμεῖς νὰ ταῖς ἀποδώσωμεν· διότι καὶ μὲν ἐκ στόματος Ἑλληνικοῦ ἐπροφέρθησαν αὗται πρῶτον, ἀλλὰ τίνες οἱ κατ' οὐσίαν γεννητόρες των; οὐχὶ οἱ φιλίαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συλλαβόντες καὶ δι' ἔργων αὐτὴν δεῖξαντες ξένοι λαοὶ καὶ βασιλεῖς; Τοῦτο βέβαιον ἀναμφιλέκτως ἡ ἱστορία. Πῶς δὲ καὶ ἤθελε κατασκευασθῆ, παρακκῶ, λέξις, ἂν δὲν ὑπῆρχεν ὄντως τὸ πρᾶγμα; Ἄμασις ὁ προτελευταῖος τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, ὁ καθ' Ἡρόδοτον Φιλέλληνα γενόμενος καὶ τὸν Φιλελλητισμὸν του δείξας δι' ἔργων, ἄπερ ἀπαριθμεῖ ὁ τῆς ἱστορίας πατήρ, καὶ Ἀλέξανδρος ἐκεῖνος ὁ Ἀμύντα, ὁ ἐπὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, ὁ μὲ κίνδυνον ἑαυτοῦ πολλαχῶς χρησιμεύσας εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐν κρισιμωτάτοις καιροῖς, οἱ δύο οὗτοι βασιλεῖς, ὧν αἱ ἀγαθὰ διαθέσεις καὶ πράξεις εἰς τὴν παλαιωτάτην τοῦ Φιλελλητισμοῦ ἱστορίαν εὐφρόμως ἀναγράφονται, ἐπερίμεναν τάχα νὰ πλάσωσι πρῶτον οἱ Ἕλληνες τὴν ματαιὴν καὶ φιλαυτον ἔνοιαν καὶ λέξιν τοῦ Φιλέλληνος, ἵνα ἔλθωσι κατόπιν αὐτοὶ νὰ γεμίσωσιν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἀερίαν πομπόλυγα μὲ οὐσίαν ἔργων; Ἀλλ' ἄτοπα ταῦτα. Ἰσαύτως καὶ ὁ ἀνώνυμος ἐκεῖνος Θρακῶν βασιλεὺς, ὅστις κατὰ τὸν Αἰλιανόν, « ὅτε ὁ Ξέρξης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐστράτευεν, εἰς Ροδόπην τὸ ὄρος ἀπέδρα, τοῖς δὲ ἐξ παισὶν αὐτοῦ συνεβούλευε μὴ στρατεύειν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐπεισθῆσαν, ὑποστρέψαντες αὐτοῦς πάντας ἐξετύφλωσεν, » ἂν καὶ δὲν ἔκχημεν Ἑλληνικὰ, ὡς παρατηρεῖ ὁ ῥηθεὶς συγγραφεὺς (*), δείξας τοσαύτην σκληρότητα, ἦτο ὅμως Φιλέλληνα, ἐκ τῆς ἰδίας καρδίας ἀρυόμενος τὸ αἶσθημα ὑπὲρ τοῦ πολιτισμένου ἐν ταῖς πρὸς νότον χώρας λαοῦ, καὶ δὲν ἔλαβε τὸ ἐνδόσιμον ἐκ λεξικοῦ τινος, ὅπου νὰ ἦτο ἀναγεγραμμένη ἡ λέξις Φιλέλληνα.

Ἄλλος δὲ λόγος, ἂν ἐνίοτε οἱ Ἕλληνες οἱ παλαιοὶ, κατάχρησιν ποιῶντες τοῦ ἀληθῶς κοσμοφελοῦς πράγματος καὶ ὀνόματος τοῦ Φιλελλητισμοῦ, εὐχερῶς τινὰς ὀνόμαζον Φιλέλληνας, καὶ μὴ ὄντας τυχὸν ἀληθῶς. Κατάχρησις βέβαια γίνεται παντὸς πράγματος, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἰδίως διὰ τὸ φιλάρεσκον αὐτῶν καὶ τὴν περὶ τοὺς ἐπαίνους πτόησιν,

(*) Ποικιλ. ἱστορ. 5, 11.

δὲν εἶναι παράδοξον ἂν ἐφροντάζοντο πανταχοῦ Φιλέλληνας, νοθρευόμενοι εἰς ὅ,τι δὲν ἔπρεπεν, εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐθνικῶν των συμφερόντων δι' εὐβουλίας καὶ δι' ἰδίων φυσικῶν δυνάμεων. Δὲν ἔμειναν δὲ διὰ τοῦτο ἀνεπιτίμητοι παρὰ τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοπάτριδος αὐτῶν συμπολίτου Ἀριστοφάνους ἐν τοῖς Σφηξὶ καὶ τοῖς Ἀχαρνεῦσιν, ὡς κάλλιστα παρετήρησέ που τοῦτο ὁ Κορνήλιος (*), καὶ τοῦτο ἀρκεῖ.

Ἐάν δὲ τις ἤθελεν εἰς ἕκαστον πρᾶγμα προσέχων ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰς καταχρήσεις τὰς ἐνδεχομένας ἢ τὰς ἐξαιρέσεις, νὰ ἐλαττώνη τὴν μεγάλην οὐσιαστικὴν ἀξίαν τῶν εὐγενῶν καὶ ὠφελίμων δυνάμεων καὶ ἐνοιῶν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἤθελε φθάσει ἄρά γε εἰς παντελῆ τούτων μηδενισμόν; Ποῦ πλέον μένουσι κατὰ τοιαύτην μέθοδον μεγαλόσχημοι ἐν τῷ φυσικῷ καὶ ἠθικῷ κόσμῳ ἔνοιαι; Κατὰ τοὺς ὀρθῶς φιλοσοφοῦντας σώζονται τὰ ἀξία καθολικῆς ἀποδοχῆς πράγματα, καὶ ἂν ἐν αὐτοῖς ὡσπερ κῆρες ἀναφέρονται αἱ καταχρήσεις ἢ παρομαρτοῦσιν ἐξαιρέσεις, οὐδὲ ἀπόλλυται ἡ ὑπαρξίς των, καὶ ἂν καὶ αὐτὰ τὰ ἐναντία τούτων ἔλθωσιν εἰς τινὰ ὑπαρξίν. Τίς δὲν ἤκουσεν, (ἵνα καὶ τοῦτο εἴπω, ὑπερ καὶ συμφέρει εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ λόγου μου ἐνταῦθα νὰ μὴ ἀποκρύψω), τίς δὲν ἤκουσε, λέγω, καὶ τὸ δυστηχὲς ὄνομα τοῦ Μισέλληνος, καὶ αὐτὸ παλαιόν, ὡς καὶ τὸ περισπούδαστον Φιλέλληνα; Ἰπῆρξάν τινες κατὰ δυστυχίαν, ἐν τῇ ἀρχαιότητι μὲν ὀλίγοι, πλείονες δὲ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, οἵτινες τῆς ἀρετῆς ἀμνημονοῦντες, καὶ ἡ τοῦ χυδαίου ἐν τῇ ἀμβλυοπείᾳ των συμφέροντος στοχαζόμενοι μονώτατα, ἢ ὑπὸ φθόβου ἀγεννοῦς ἀγόμενοι, ἐρρύθμιζον πρὸς ἔχθος τῶν Ἑλλήνων τὰς πράξεις των, ἔσθ' ὅτε καὶ ὑπὸ θρησκευτικοῦ μίσους ἀληθοῦς ἢ καθ' ὑπόκρισιν ἐλαυνόμενοι. Ἀλλὰ περίεργον· οὐδεὶς ποτε τούτων ἐτόλμησε νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὑπαρξίν του ἀναφανδόν, ἢ νὰ καυχῆθῃ ἐπὶ τῇ ιδιότητι καὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Μισέλληνος, ὅπως δικαίως δύναται λ. γ. νὰ καυχῆθῃ ὁ μισοπάνηρος, ὁ μισοτύραννος. Λοιπὸν διὰ τὴν ὑπαρξίν τοιοῦτων σκοτίων ὄντων νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἴρεται ὁ Φιλελλητισμός; Παντάπασι. Ἐκεῖνος ἦτο καὶ εἶναι τὸ ἐν τῷ συμφέροντι τῷ ἀληθεῖ τῆς ἀνθρωπότητος ἐνεργοῦν στοιχεῖον. Οὗτοι δὲ αὐτανάκιστοι.

Ἰπὲρ τῆς ἀξιαγάστου σημαντικότητος τοῦ Φιλελλητισμοῦ μαρτυροῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ἡ λέξις Φιλέλληνα πρῶτον ἠκούσθη καὶ ἔμεινε ἐν χρήσει μακροχρονίως, καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς δηλουμένη ἔννοια ἠσκήθη, εἶτα δὲ διαλιπούσα ἐφ' ἱκανοὺς αἰῶνας, πάλιν ἀνεφάνη εὐήμεροισα· διότι πότε ἀναγινώσκωμεν Φιλέλληνας καὶ Φιλαθηναίους ἐν τῇ ἱστορίᾳ; Ὅτε ἐπλησίασεν ἢ ὑψώθη ὁ Ἕλληνα εἰς ἀκμὴν πολιτισμοῦ κοινωφελοῦς τε ἅμα καὶ καταπλήττοντος

(*) Σχημ. εἰς ἱστορ. τῆς β'. σελ. 309.

τὴν φαντασίαν διὰ τὸ κάλλος του, ἔτι δὲ ὅτε ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν ἡγεμονίαν, ἀντεχόμενος ἔτι τῆς παλαιᾶς ἐλευθερίας, ἐπιστήμης καὶ τέχνης παντοίους ἀγῶνας ἡγωνίζετο, ἔτι δὲ καὶ ὅτε ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τὸ Ῥωμαϊκὸν μέχρι περίπου τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ πρώτου καὶ ἀνευ αὐτονομίας τὰ τελευταῖα στάδια τοῦ ἐθνικοῦ του βίου διέτρεχεν. Ἀλλ' ἐξ ὅτου ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει τῶν Ῥωμαίων καὶ αὐτὸ τὸ ἐθνικὸν του ὄνομα ἀπέβηκε, χωρὶς σχεδὸν νὰ τὸ αἰσθάνῃ ἢ νὰ κακοκαρδίση, καὶ πολλὰ ἄμελῶν ἐκυτοῦ περὶ τινὰ μονομερῆ καὶ ἀχρησίμευτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φροντίσματα κατεγίνετο, ἦτο ἀδύνατον νὰ εὕρῃ ἐνεργοὺς εἰς βοήθειάν του φίλους. Ἰσαύτως δὲ καὶ ὅτε ὑπὸ τῷ Φραγκικῷ καὶ τῷ Τουρκικῷ ζυγῷ ὅμοιον τῷ προτέρῳ βίον ἀδοξὸν διήνευ, μὲ σπανίας καὶ μερικὰς ἐξαιρέσεις, οὐδένα εὕρισκε φίλον. Τὸν οἶκτον μόνον τὸν ἄκρπον ἐνόστο τῶν ξένων ἤκουε τότε καὶ συχνότερα πολὺ τὴν ἀσπλαγχνὸν γλεῦθν. Ἀλλ' ὅτε ἀποτινάξας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸν μακρὸν νυσταγμὸν ὥρμησε μετ' οὐ πολὺ καὶ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνθρωπίνης του ἀξιοπρεπείας ἐνοπλος, τότε εὗρεν εὐλόγως πολλοὺς καὶ προθύμως προσδραμόντας τοὺς φίλους.

Οὕτως ἐξηγοῦμεν ἡμεῖς τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν κατὰ καιροῦς ἐκλειψίν τοῦ Φιλελληνισμοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἔθνους ἡμῶν καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι εἴτι ἐν τούτοις τοῖς συντόμως εἰρημένους φκίνεται πως ἔτι δυσπαράδεκτον, ὁ λόγος προῖων θέλει δυνηθῆ νὰ τὸ καταστήσῃ ὄχι τοιοῦτον. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἶς τινὰς ἀναγκασίας πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ἡμῶν λεπτομερείας ἔλθωμεν, σκόπιμον εἶναι νὰ ἀπομακρύνωμεν πρῶτον δύο περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς πηγῆς τοῦ Φιλελληνισμοῦ ἐνδεχομένως ἀντιρρήσεις· ἀλλὰ τί λέγω ἐνδεχομένως; τὰς ἤκουσα ἤδη ὄχι ἄπαξ λεγομένας, ἴσως καὶ πού καὶ γρηπτάς τὰς ἀνέγνωσα. Ἡ πρώτη εἶναι, ὅτι δηλ. ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἑλληνοῦ ὁ κερδοσκοπικὸς, ὁ τάχα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰθακησίου Ὀδυσσεῶς καταγόμενος καὶ ἡ ἐπίσης ἀπὸ παλαιῶν ἤδη χρόνων διατεθρυλημένη πενία τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἡ σύντροφος τῇ Ἑλλάδι πείνη, καθ' Ἡρόδοτον, τὰ δύο ταῦτα εἶναι γονεῖς τοῦ Φιλελληνισμοῦ. Παράξενος τῇ ἀληθείᾳ λόγος! Ἐνῶ καὶ Ἑβραῖοι καὶ ἄλλοι λαοὶ, ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, ὁμολογεῦνται ἀναμφιλέκτως καρδαλέφρονες, ἐνῶ καὶ ἄλλοι παρὰ τὴν Ἑλληνικὴν γῆν ἐπασχον καὶ πάσχουσι πενίαν οὐ τὴν τυχοῦσιν, νὰ μὴν ἀναφανώσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τούτων τῶν λαῶν καὶ χωρῶν φίλοι φύσεως τοιαύτης, ὅποιοι οἱ ἡμέτεροι, ἀλλὰ μόνον ἡμεῖς νὰ ἔχωμεν τὸ ἐπίζηλον καλὸν τοῦτο, ἐξ οὐδενὸς λόγου ἰδιαιτέρου προσγενόμενον ἡμῖν, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο, νὰ μᾶς ἀγαπήσῃ ὁ κόσμος ἀπλῶς

διὰ τὰ μαῦρά μας μύτικα, δηλ. διὰ τὸ οὐδὲν· διότι μαῦρα δὲ μάτια ἔχουν καὶ οἱ Γύφτοι, καὶ μακρότερα ἴσως τῶν ἐδικῶν μας.

Ταύτην τὴν ἀντιρῆσιν οὕτως ἀπομακρύνοντες, διότι δὲν εἶναι σπουδαιότερας ἀνκίρεσεως ἀξία, νομίζομεν, ὅτι οὔτε παραδοξολογοῦμεν, οὔτε ὑπεροπτικῶς φερόμεθα πρὸς τοὺς αὐτὴν ἐκφράσαντας. Τὴν δὲ ἑτέραν, οὔσιν συγγενῆ μὲν τῆς πρώτης, ὀπωσοῦν δὲ εὐπροσωποτέραν, ἐλπίζομεν ἐπίσης σὺν τῷ δικαίῳ νὰ ἀπομακρύνωμεν. Εἶναι δὲ ἡ ἐξῆς:

Εἶπὸν τινες, ὅτι ἐν τοῖς νεωτέροις μάλιστα χρόνοις οὐδὲν ἔχει τὸ ἐκτακτὸν ἢ τὸ περίεργον ἢ ἐμφάνισις τοῦ Φιλελληνισμοῦ, ἀλλ' εἶναι οὗτος καὶ μάλα εὐεξήγητον φαινόμενον, ἐν μὲν, διότι τὸ πνεῦμα τῆς εὐποιίας ἐν γένει καὶ τῆς συμπαθείας πρὸς τοὺς δυστυχεῖς ἀνεπτύχθη μεγάλως τὴν σήμερον παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς, ὅποις δὴ φανεροῦται συχνὰ διὰ συνεισφορῶν ἐν πλημμύραις, πυρκαϊαῖς, σεισμοῖς, σιτοδείαις, καὶ ἄλλαις τοιαύταις συμφοραῖς· ἄλλο δὲ, διότι καὶ ἡ ἐκπαλαὶ ἀποστροφή κατὰ τοῦ ἀλλοκότου ἐν μέσῃ τῇ Εὐρώπῃ σκηνοῦντος Μωαμεθανικοῦ θρησκειώματος ἐμελλε νὰ ἐνεργήσῃ δραστηρίως ὑπὲρ ἡμῶν. Εἰς ταῦτα ἀπαντῶμεν.

Δυστυχεῖς λαοὶ, ἵνα μὴ πάλιν ἀναφέρω Ἑβραίους καὶ Γύφτους, τοὺς ἀδίκως ἢ δικαίως θεωρουμένους ὡς ὄχι ζηλωτὰ μέλη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, δὲν ἔλειψιν καὶ ἄλλοι παρ' ἡμᾶς, ἐν ταῖς αὐταῖς μὲ ἡμᾶς τυχόντες περιστάσεις καὶ ὀνόματος ὄχι μισητοῦ ἢ τελείως καταφρονημένου, καὶ δὴ ἐκ τῶν δεδουλωμένων τῇ Τουρκίᾳ οἱ Ἀλβανοὶ, οἱ Βλαχομολδαβοὶ, καὶ οἱ Σέρβοι. Τούτων τῶν τριῶν λαῶν εἰς ἕκαστος κατὰ καιροῦς διαφόρους εἰς πολιτικὰς περιπετείας περιπεσῶν καὶ ἀγῶνας ἀναλαβῶν ἦλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην βοήθειας παρὰ τῶν εὐποιοτικῶς διατεθειμένων κατοίκων τῆς αὐτονόμου Εὐρώπης, ἀλλ' οὐδὲν ἄξιον καὶ μικροῦ κἂν λόγου λέγει ἡ ἱστορία γενόμενον χάριν αὐτῶν, καὶ ἵνα μὴ εἰς τὰ περὶ Ἀλβανῶν καὶ Μολδοβλάχων περισσύτερον ἐπιμείνω, ὡς ἐν παλαιότεροις ὀπωσοῦν χρόνοις λαβόντων χώραν τῶν κατ' αὐτοὺς περισπασμῶν καὶ ἀγῶνων, (ἂν καὶ ἠδυνάμην ἂν ἤθελα νὰ ἐπιμείνω καὶ πολὺ εὐλόγως· διότι οἱ μὲν Ἀλβανοὶ εἶναι κατὰ μέρος καὶ δυτικοὶ τὸ δόγμα, ἀμρότεροι δὲ, Ἀλβανοὶ καὶ Μολδοβλάχοι, ἔχουσι λατινίζουσιν γλῶσσαν, καὶ ἐνεκ τούτων τῶν λόγων ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ ἡμῶν φίλτεροι πρὸς μέγα μέρος τῆς αὐτονομουμένης δυσμικῆς Εὐρώπης, ἐκείνης δηλ. τῆς Εὐρώπης, ἣτις τὰ μάλιστα συνεκινήθη πρὸς τὰ ἡμέτερα ἐν τῷ ἀγῶνι δεινῷ)· ἀλλ' ὅμως ἄς ὁμιλήσω μόνον περὶ τῶν Σέρβων καὶ τῶν συγγενεστάτων αὐτοῖς Ἑρτσεγοβινίων, Βοσνίων καὶ Μαυροβουβινίων. Οὗτοι, ὡς τοῖς πᾶσιν εἶναι γνωστὸν, πλεονάκις ἀνέλαβον ἀγῶνας κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐκθῆ-

μως ἠγωνίσθησαν, οἱ Σέρβοι δὲ ἰδίως καὶ ἐπὶ πλείστον χρόνον συνεχῶς, ἑπτὰ ὄλα ἔτη, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος παλεμοῦντες ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας των καὶ φρούρια ἐξεπολιόρκησαν καὶ μάχας ἱκανὰς ἐκ παρατάξεως συνεκρότησαν καὶ πάντα ὅσα ὁ μέγας πόλεμος ἴδια ἔχει ἐπραξεν ἢ ὑπέστησαν, καὶ ὅμως οὐδεὶς ὑπὲρ αὐτῶν φιλόσερβος ἀνεφάνη ἐν τῇ φιλευσπλαγγῇ καὶ Μισοτούρκῳ Εὐρώπῃ. Ὁ Γερβίνος, ἱστορικὸς τῶν ἡμετέρων χρόνων ἐπισήμος, ἰδοὺ τί λέγει περὶ τούτου (*) « Οὐδέποτε ἦτο δυνατόν ἢ βραδεία ἀνάπτυξις ἔθνους εὐρισκόμενου ἔτι ἐν τῇ φυσικῇ του καταστάσει, ἀνάπτυξις ἣτις ἴσως ἐνδιαφέρει παρατηρητὰς τινὰς σπουδαίους καὶ εὐναϊκοὺς, νὰ ἔχη καὶ διὰ τὴν ἀνυπόμονον τοῦ τελείου πολιτισμοῦ ἐποχὴν τὰ αὐτὰ θέλγητρα, ὅποια εἶχεν ἢ ταχέει πρόσδος τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες (ἀντὶ κατὰ τὸν φαλλμεράβερ νὰ ἴστανται ἐπὶ τῆς βαθμίδος τοῦ 12ου αἰῶνος) πάντες εὐτόλμως καὶ ἐτοιμῶς ὑπέβαλλον τὰς προσπάθειάς του πεπολιτισμένου κόσμου. » Ὅχι βέβαια, λέγομεν ἡμεῖς, συμπληροῦντες τὰ τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέως· δὲν ἠδύναντο οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ συγκινηθῶσιν ὑπὲρ τῶν Σέρβων, διότι δὲν εἶχεν ὁ ἀγὼν αὐτῶν τὴν σφραγίδα τοῦ ἡμετέρου, τὴν εὐλογίαν, ἧς εἶπω, τὸ χρίσμα τοῦ προγονικοῦ κλέους, ὃ ἔστι τῶν προὑπηρημένων εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀνθρωπότητα εὐεργεσιῶν. Τοῦτο τὸ προγονικὸν κλέος ἦτο ὑπὲρ ποτὲ καὶ τὸν ἄγριον Σύλλαν, τὸν ἐκπολιορκητὴν τῶν Ἀθηνῶν ἐκκαψεν ὀλίγον, ἀφοῦ ἐκορέσθη τῆς τιμωρίας, καὶ τῷ ὑπέβαλε νὰ εἴπῃ τέλος, « ὅτι χαρίζεται πολλοὺς μὲν ὀλίγοις, ζῶντας δὲ τεθνηκόσιν. » Οἱ δὲ Τούρκοι ὡς Μωαμεθανοὶ δὲν ἠδύναντο καθ' ἡμᾶς νὰ εἶναι ἐν τῷ δεκάτῳ ἐνάτῳ αἰῶνι ἀντικείμενον τῆς ἀποστροφῆς κατὰ τοῖς Χριστιανοῖς τῆς Εὐρώπης, ὥστε νὰ τοὺς κινήσωσιν εἰς σταχυοφορίας μεσσιωνικὰς διὰ μόνην τὴν πίστιν καὶ πρὸς χάριν λαῶν ἀπλῶς πασχόντων ὅπωςδήποτε. Ὅταν δὲ παραπονῶνται Σέρβοι καὶ τοιοῦτοι ἄλλοι λαοὶ περὶ τοῦ ὅτι ἔμειναν ἀδοθήητοι, καὶ λέγωσιν, ὅτι οὕτως ὅπως οἱ Ἕλληνας ἐβοηθήθησαν ἀν ἐβοηθοῦντο καὶ αὐτοὶ, ἤθελαν κατορθῶσαι μείζονα τῶν ὄσων κατώρθωσαν, τὴν ἀπύκτησιν δηλ. τῆς τελείας των ἀνεξαρτησίας, ἠξεύρετε, φίλοι ἀκροαταί, ποῦ ἐγὼ κατακτῶ; εἰς τὸ νὰ εἶπω, ὅτι πᾶσα ἢ τῶν Εὐρωπαϊῶν καὶ Ἀμερικανῶν Φιλελλήνων δύναμις ἦτο μέρος τῆς ἡμετέρας οὐσίας, ἦτο ἡμέτερον κτῆμα καὶ οὐδὲν ἄλλο. Ἄν τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας, ἂν τὸ κληρονομικὸν δίκαιον ἐπὶ ἀσφαλῶν τῆς λογικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐδράζει βάσεων, δίκαια, νομίζω, λέγω, ταῦτα διισχυρίζομενος. Ἐκληρονομήσαμεν ἡμεῖς παρὰ τῶν προπατόρων ἡμῶν τὴν δύναμιν καὶ τὴν

(*) Ἱστορ. τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος τόμ. 4. σελ. 122 τῆς μεταφρ. Ἰω. Περθένογλου.

μετεχειρίσθημεν ἐν καιρῷ ἀνάγκης. Τίς εἰς τὸν ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου του καὶ διὰ τῆς εὐφυΐας του ἀποκτήσαντα δικαίως περιουσίαν δικηφισθητεὶ τὴν χρῆσίν της εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους του; Τίς δὲ τὸν ἔχοντα τηλικαύτην περιουσίαν βίου λαὸν ταλμᾶ νὰ τὸν θεωρήσῃ ὄχι βιώσιμον;

Ἐδῶ δὲ μοι φαίνεται σχεδὸν ν' ἀκούω τινὰς ὑπομιμνήσκοντάς μοι τοὺς Πολωνοὺς καὶ Οὐγγροὺς, ὑπὲρ τῶν ὁποίων δύο ἔθνων, ὡς εὐεργετησάντων ποτὲ καὶ αὐτῶν τὴν δυσμικὴν Εὐρώπην, ἐκινήθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους φιλικὰ κομιτάτα καὶ διπλωματικὰ ἐγένοντο ἐνέργειαι κυβερνήσεων. Ἔτι ὑποθέτω νὰ ἔρχωνται εἰς τὸν νοῦν τινῶν ἐξ ὑμῶν καὶ τὰ κατὰ τοὺς ἐν Συρίᾳ δυσπραγῆσαντας συμβάντα, ἴσως δὲ καὶ παλαιότερά τινα, ἐκεῖνα τὰ κατὰ τοὺς Βορειοαμερικανοὺς, ὅτε ἐβοηθήθησαν ὑπὸ τῶν Γάλλων, ἀρχηγοῦντος τοῦ Λαφαυέττου. Ἀλλὰ ὅτι πάντα ταῦτα ἔχουσι πολὺ διαφόρως ἢ τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας, βραχεῖα σκέψις, νομίζω, πείθει ἕκαστον. Ὁμοιότητες δὲ τινες ἐν τούτοις ἐνυπάρχουσαι, δὲν εἶναι δίκαιον ν' ἀποπλανῶσι τὴν διάνοιάν μας. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τοὺς Συρίους καὶ τοὺς Βορειοαμερικανοὺς παραλείπω ὅλως, ἅτε καὶ πολὺ ἀνόμοια τῶν ἡμετέρων. Περὶ δὲ Πολωνῶν καὶ Οὐγγρῶν λέγω, ὅτι Ματθίαι Κορβίνος καὶ Ἰωάννης Σαβιέσκις οἱ περιόδοξοι βασιλεῖς καὶ Οὐνιάδης ὁ ἠρωϊκὸς στρατηγὸς καὶ εἴ τις ἄλλος ἀναιχαιτιστὴς τῆς Ὀσμανικῆς λάβας κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα ὑπῆρξε, δὲν εἶναι καθ' ἡμᾶς ἱκανὰ στοιχεῖα πρὸς παραγωγὴν δυνάμεως τοιαύτης οἷα ὁ Φιλελληνισμὸς, εἶναι μόνον ἐν στοιχεῖον οὗτοι καὶ αἱ πράξεις των. Ἀπαιτοῦνται καὶ ἄλλα, ἃ προσεδηλώσαμεν, οἱ ἀγῶνες οἱ μεγάλοι καὶ ποικίλοι ὑπὲρ τοῦ καθόλου πολιτισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι παρὰ τοῖς εἰρημένοις λαοῖς δὲν προὑπήρξαν, ἐπόμενον ἦτο νὰ μὴ φανῇ τελεσφόρως ὑπὲρ αὐτῶν φιλικὴ ἐνέργεια, ὅπως ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Λέγω μάλιστα, ὅτι οἱ δύο οὗτοι λαοὶ εἶχον καὶ τι ὑπὲρ ἑαυτῶν, ὑπὲρ οἱ Ἕλληνας δὲν εἶχον, τὴν ταυτότητα τοῦ θρησκευματος μὲ τοὺς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, ἐνθα τὰ πλείστα κομιτάτα ἐνήργουν, καὶ ὅμως πάλιν οὐδὲν ἐπετεύχθη, ἴσως μὲν καὶ δι' ἄλλους τινὰς λόγους, οὓς παρατρέχω, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τὸ ὅτι ἔλειπαν ἐκεῖνα τὰ ἄλλα προσόντα, ἅπερ κράτιστα θεωρῶ καὶ ὠνόμασα ἤδη ὄχι ἄπαξ καὶ δὶς. Οἱ Πολωνοὶ καὶ οἱ Οὐγγροὶ ἄλλως καὶ εὐχὴ ὡς οἱ Ἕλληνας δυνατόν ν' ἀποκτήσωσιν ὅ,τι ζητοῦσιν, ἢ αὐτοβοηθήητοι, ἢ ἄλλων κρατῶν συνεργούντων, ἢ τίς οἶδεν; ἴσως καὶ αὐτῶν τῶν κυριάρχων των συγχωροῦντων.

Μετὰ τὰ εἰρημένα ἐρχόμεθα νὰ δώσωμεν τὰς πρὸ ὀλίγου ὑπεσχημένας λεπτομερεῖας, ἀναγκαίας οὐσίας πρὸς διασάφησιν πλείονα τῆς καθ' ὅλου ἐννοίας

ἡμῶν περὶ Φιλελληνισμοῦ, ἵνα μὴ φαίνεται οὗτος δυσπαράδεκτος ὁποῖος ἐσχεδιάσθη γενικῶς. Οὔτε δὲ ἱστορίαν κυρίως αὐτοῦ ἐπιχειροῦμεν, διότι ἀδύνατον τοῦτο ἐν βραχεῖ λόγῳ νὰ γίνη, οὔτε τὰ ἀνθηρότερα αὐτοῦ μόνον μέρη ἐκλέξαντες σκοποῦμεν νὰ προσφέρωμεν εἰς τοὺς ἀκούοντας, ἡδονὴν αὐτοῖς παρασκευάζοντες διὰ καλῆς ὀνομάτων περιβολῆς, διότι καὶ τοῦτο ὄχι εὐχερὲς, ὡς ἀπαιτοῦν ἐπιδέξιον στεφανοπλόκον, καὶ πῶς ἴσως εἶναι καὶ ἀποτρεπτικὸν ἡμῶν ἀπὸ τοῦ κυρίου σκοποῦ. Ἀλλὰ διακρίσεις τινὲς καὶ ὀρισμοὶ καὶ χαρακτηρισμοὶ γενικοὶ τῶν κυριωτέρων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Φιλελληνισμοῦ φαινομένων, μετὰ ὑπαγωγῆς ὀνομάτων τινῶν κυρίων καὶ γεγονότων, ταῦτα μᾶς φαίνονται καὶ δυνατὰ πῶς καὶ προσήκοντα νὰ δοθῶσι.

Καὶ δὴ πρῶτον ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ Φιλέλληνοσ καὶ τοῦ Μισέλληνοσ δὲν δύναμαι ἐγὼ κατὰ τὸ μέτρον τῆσ κρίσεωσ μου νὰ νοήσω ποσῶσ τὰσ κυβερνήσεισ ἢ τοὺσ κυβερνήτορασ τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ τὰ ἄτομα μόνον καὶ τοὺσ ἐλευθέρουσ συλλόγουσ. Ἰπὸ τὰ ἄτομα δὲ συμπεριληπτέαι βεβαίωσ καὶ τινεσ ἀρχηγοὶ πολιτειῶν καὶ στρατηγοὶ, καθ' ὅσον τῆσ ἰδίασ καρδίασ τῶν τὰσ ὑπαγορεύσεισ ἠκολούθησαν ἐν Φιλελληνικαῖσ πράξεισιν. Ἴνα μὴ μνησθῶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου καὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ Ἀττάλου καὶ Εὐμένουσ τῶν βασιλέων Περγάμου, ὡσ Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὸν Αὐγουστον Καίσαρα καὶ τὸν γαμβρόν του Ἀγρίππαν, πρὸ πάντων δὲ τὸν αυτοκράτορα Ἀδριανόν καὶ τοὺσ δύο Ἀντωνίνουσ, τοὺσ τοσοῦτον εὐεργετήσαντασ οὐ μόνον τὰσ Ἀθήνασ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἕλην Ἑλλάδα κατ' ἰδιαιτάτην αὐτῶν βούλησιν διὰ ἀνεγέρσειωσ πολλῶν οἰκοδομῶν καὶ δι' ἐγκατάστασειωσ καθηγητῶν ἐπιστήμησ καὶ δι' ἄλλων δωρεῶν, ἔτι τὸν Ἀριοβαρζάνην β' βασιλέα τῆσ Καππαδοκίασ, τὸν οἰκοδομήσαντα ἐνταῦθα ὠδαίον, καὶ ἄλλουσ ἐν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐν τοῖσ κατ' ἡμᾶσ χρόνοισ πολλοὺσ Φιλέλληνασ βασιλεῖσ καὶ στρατηγοὺσ καὶ ναυάρχουσ, πῶσ εἶναι δυνατόν νὰ μὴ τοὺσ ἀνομάζη τισ μὲ τὸ προσῆκον ὄνομα; Ἐπειτα ἀφοῦ αὐτοὶ τὸ ἤθελαν καὶ ἐσεμνύοντο νὰ καλῶνται οὕτω, ὡσ λ. γ. ὁ ἐκ τῆσ τριανδρίας Μάρκοσ Ἀντώνιοσ, ἄλλοι δὲ καὶ τὸ ἐπέγραφαν, ὡσ πολλοὶ τῶν Πάρθων καὶ τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Ἀράβων βασιλεῖσ εἰσ τὰ νομισματά των, ὡσ τίτλον ἀξιώτερον βεβαίωσ ἀναγραφῆσ διὰ τὴν ἀλήθειάν του (*) παρὰ τὰ ἐν τοῖσ ἡμετέροισ χρόνοισ ψευδῆ καὶ σχολαστικὰ *rex Cypri*, ἢ *rex Hierosolymorum*, τίσ ἡμῶν ἤθελε φωνῆ τὸσον γλίσχος νὰ τοὺσ τὸ στερήσῃ; — Ἐνταῦθα ὁμοῦσ προσοχῆσ ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, μνήμησ ἀπλήσ εἶναι χρεια, ἵνα μὴ ἀποδεχόμεθα καὶ τινεσ ποιήσαντασ μέντι καλὸν ἔργον τοῖσ Ἑλλήσι, πλείονα δὲ κακὰ, ὡσ τὸν Νέρωνα λ. γ.

(*) Visconti Iconogr. gr. III, p. 52.

τὸν κηρύξαντα ἐν Ἰσθμῷ τοὺσ Ἑλληνασ ἐλευθέρουσ, γυμνώσαντα δὲ τὴν Ἑλλάδα πλείστων καὶ καλλίστων ἔργων τῆσ τέχνησ, οὐ καὶ τὸ ἄδωρον δῶρον τῆσ ἐλευθερίασ ὡσ οὐκ ὀνήσιμον ὑστερον ὁ μετ' αὐτὸν ἄρξασ Βεσπασιανὸσ, χωρὶσ νὰ εἶναι κακὸσ αὐτοκράτωρ, τὸ ἀφῆρεσε τοὺσ Ἑλληνασ, εἰπὼν ἀπομαθηκένασ αὐτοὺσ τὴν ἐλευθερίαν (*). Οὕτω καὶ τὸ πυργοῦψὸσ ὠρολόγιον τῆσ ἐδῶ ἀγορᾶσ τὸ διὰ τῆσ Λατινιστί ἐπ' αὐτοῦ ἐγκεχαραγμένησ ἐπιγραφῆσ λέγον, ὅτι εἶναι δῶρον τοῦ κόμητοσ Ἑγγενεῖ εἰσ τοὺσ Ἀθηναίουσ τῶν 1815, δὲν πρέπει διόλου νὰ μᾶσ διαθέτῃ εὐγνωμόνωσ πρὸσ τὸν κόμητα τοῦτον, ἐνθυμουμένουσ τὴν Βανδαλικὴν αὐτοῦ σύλησιν ἣν ἐτόλμησε τῶν γλυπτῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Παρθενῶνοσ καὶ ἄλλων κτιρίων Ἑλληνικῶν. Ταῦτα μὲν λοιπὸν οὕτωσ. Ἰπάρχουσι δὲ τινεσ πράξεισ, αἱ ὁποῖαι, ἂν καὶ προσκολλημέναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἰσ ὀνόματα βασιλέων ἢ στρατηγῶν, εἶναι οὐδὲν ἦττον κυβερνητικαῖ. Οὕτωσ ἢ ὑπὸ Δημητρίου τοῦ πολιορκητοῦ καὶ ἄλλων Μακεδόνων βασιλέων πλεονάκισ γενομένη κήρυξισ τῆσ αὐτονομίασ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἢ ὁμοῖα ἢ ὑπὸ Τίτου Φλαμίνιου, καὶ εἴτισ ἄλλη τοιαύτη ἐν τοῖσ παλαιοῖσ χρόνοισ, δὲν εἶναι ὀνομαστέαι Φιλελληνικαῖ, ἀφοῦ μάλιστα οὐδὲ κατ' οὐσίαν εἶναι τοιαῦται. Ἀλλὰ καὶ αἱ συνθήκαι καὶ τὰ πρωτόκολλα τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων, κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνοσ, καὶ ἢ ὑπὸ τῶν τριῶν στόλων Ἀγγλίασ, Γαλλίασ καὶ Ρωσσίασ μεγαουργία τοῦ Νεοκάστρου καὶ ἢ κατὰ τὴν Πελοπόννησον Γαλλικὴ ἐστρατεία καὶ ἢ Ρωσικὴ συνθήκη τῆσ Ἀδριανουπόλεωσ, καὶ ἢ ὑπὸ τῆσ Ἀγγλίασ συγχωρηθεῖσα ἐνωσισ τῆσ Ἑπτανήσου, πᾶται αὐται αἱ πράξεισ, αἱ τὰ μέγιστα ὠφελήσασαι τὴν Ἑλλάδα, δὲν συνταυτίζονται μὲ τὸν Φιλελληνισμόν, ἂν καὶ ἐξ ἐκείνου ἔχουσι τὴν ἀρχὴν κατὰ μέγα μέρος, διότι ἢ κοινὴ τῶν ἀπανταχοῦ Φιλελλήνων γνώμη πολὺν χρόνον τὰσ εἰζῆτει ἐπιτακτικῶσ. Ὅμοίωσ δὲ καὶ τοὺσ ἐχθρικοὺσ κατὰ τῆσ Ἑλλάδοσ πολέμουσ τῶν Περσῶν, τῶν Μακεδόνων, τῆσ Ρώμησ, καὶ τὰσ ἐπιδρομάσ τῶν Γαλατῶν, Γόθων, Ἀβάρων, Οὐννων, Σλάβων, Φράγκων καὶ Τούρκων δὲν θεωρῶ οὐδὲ ποσῶσ πηγάζοντασ ἐκ Μισελληνισμοῦ. Τοῦτο μάλιστα τὸ τελευταῖον ἀδιστάκτωσ καὶ ἀρκερότωσ φρονῶ. Ὀλίγα τινὲσ τῶν τοιοῦτων πράξεων καὶ δὴ αἱ προσωπικιώτεραι ἐξαιροῦνται, οἷον ἢ σύλληψισ καὶ παράδοσισ τοῦ πρωτομάρτυροσ τῆσ Ἑλληνικῆσ ἐλευθερίασ Ῥῆγα, καὶ ἢ κάθειρξισ τοῦ πρωταθλητοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰψηλάντη, καὶ αὐται ἴσωσ δυνάμεναι νὰ εὖρωσι πολιτικοὺσ ἢ διπλωματικοὺσ ὑπεραπολογητάσ. Ἐν γένει δὲ ῥητέον, ὅτι μόνον τὸ συμφέρον τῆσ ἐπικρατήσειωσ ἢ τῆσ ἀσφαλοῦσ αὐτοσυντηρήσειωσ τὰσ βλαβερὰσ τῇ

(*) Πανσαν. 7, 17.

Ἑλλάδι πράξεις τῶν ἄλλων ἔθνων ἐπροξένησε, τὰς δὲ ὠφελίμους πάλιν ἄλλαι κατὰ μέγα μέρος παρήγαγον αἰτίαι, σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὰς γενικὰς περὶ πολιτευμάτων ἰδέας καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῶν ἐπικρατειῶν· καὶ καθ' ὅλου εἶπεῖν, τὰς τῶν ἐπικρατειῶν πρὸς ἀλλήλας τε καὶ πρὸς ἀνοργάνιστα ἔτι ἔθνη πράξεις δὲν εἶναι εὐλογον νὰ τὰς ὀνομάζῃ τις δι' ὀνομάτων ἐχόντων τὸ φιλο ἢ τὸ μισο συνθετικὸν μέρος. Δίκαιον ὄνομα αὐτῶν εἶναι καλαὶ ἢ κακαί, κατὰ τὴν ποιότητά των.

Ἐπειτα ὁ Φιλελληνισμὸς θεωρητέος ὡς οὐσιωδῶς πρακτικὴ ἐνέργεια ἢ ἀρετὴ, καὶ δὴ πολιτικὴ, οὐχὶ δὲ ἀπλὴ θεωρία ἢ κρίσις. Ὅθεν διακριτέον ἀγάπην πρὸς τὰς Ἑλλήνων ἐπιστήμας ἢ τὸν ὅλον βίον καὶ συμμόρφωσιν πρὸς αὐτὰ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς τεινούσης καὶ ἀγούσης εἰς πράξεις ὠφελούσας αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας, καὶ τὴν ὅλην ὑπερξίν των. Οἱ ποιηταὶ λ. χ. καὶ συγγραφεῖς τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων ὅταν ἀποδέχωνται τὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ κηρυττόμενοι ἀσμένως μαθηταὶ των συνιστῶσι τὴν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς Ἑλλάδος διηνεκὴ μελέτην καὶ μίμησιν, δὲν εἶναι Φιλέλληνες, ἀλλὰ μόνον καλοὶ προνοηταὶ ὑπὲρ τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἰδίου των ἔθνους. Οὕτω καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων χρόνων ἐπὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ τῶν γραμμάτων ἀναγεννήσεως περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Μεδικοί καὶ οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες, καὶ ἰδιῶται οἱ φιλοξενήσαντες τοὺς ἀτύχεῖς ἡμῶν λογίους καὶ ἐπωφεληθέντες τὰς γνώσεις των, εἶναι αὐτὸ τοῦτο μόνον διαγνωσται καλοὶ τοῦ αὐτοῖς ὠφελίμου. Οὕτω καὶ ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις πολλοὶ ἐπίσημοι ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς τέχναις Εὐρωπαῖοι ἄνδρες, καθ' ὅσον τὰ αὐτὰ τοῖς Ῥωμαίοις προσθεύοντες νυχθημερὸν διατρίβουσι περὶ τὰ Ἑλληνικὰ πρωτότυπα, δὲν εἶναι πάντως Φιλέλληνες, ἀλλὰ μόνον τοῦ εὐτυχέστατα ἀναπτυχθέντος πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων δίκαιοι ἐκτιμηταὶ καὶ θαυμασταί. Ἐγνώρισα καὶ ἐγὼ καὶ ἄλλοι ἐξ ἡμῶν οὐκ ὀλίγους τοιοῦτους, οἵτινες ἄλλως λίαν ἀξιότιμοι ἄνδρες ὄντες, οὐδὲ κἂν μίαν στιγμὴν ἐφαντάσθησαν ν' ἀγαπήσωσιν ἐκτὸς τῆς θεωρίας ἐν τῇ πράξει τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Ἕλληνας τοὺς ζῶντας, τοὺς ἔχοντας κρέας καὶ ὄσπᾶ. Οἱ τοιοῦτοι δύνανται ἴσως νὰ γίνωσι καὶ πρακτικῶς Φιλέλληνες, ἀλλ' ἂν πρῶτον πολλὰ συντρέξωσιν ἐξ αὐτῶν τε καὶ ἐκ τῶν οὐς μέλλουν ν' ἀγαπήσωσιν· ὅλον ἐξ αὐτῶν μὲν ἐνδεῖα πόρου ζωῆς, ἢ διάθεσις πλανητικὴ, ἢ τυχὸν καὶ κόρος βίου καὶ ἀπελπισία· ἐξ ἡμῶν δὲ χρεια τῆς αὐτῶν εἰδικῆς ἱκανότητος καὶ τρόποι περιποιητικοὶ καὶ πίστις καὶ εὐγνωμοσύνη. Γίνονται ἔτι οὗτοι καὶ ἐμμέσως Φιλέλληνες, ὠφελίμοι εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν ἰδιαιτέρων των ἔργων ἐπιστήμης ἢ τέχνης εἰς ἃ ἀσχολοῦνται ἐν τῇ πατρίδι των, ὅτε δύ-

ναται νὰ συμβῇ εἰς αὐτοὺς καὶ νὰ ἐξαρνηθῶσιν, ὡς γενομένου τοῦ πράγματος ἐν ἀγνοίᾳ των, ὅπως συνέβη εἰς τὸν bourgeois gentilhomme τοῦ Μολιέρου νὰ ὀμιλῇ εἰς τὸ πεζὸν τεσσαράκοντα ἔτη τῆς ζωῆς του, χωρὶς νὰ τὸ ἤξεύρῃ. Ὅμοια ἐν γένει δύναται τις κατ' ἀντίθετον λόγον νὰ παραδεχθῇ καὶ περὶ ἐκείνων τῶν ἀλλοεθνῶν συγγραφέων, περιηγητῶν ἢ πολιτικῶν, οἵτινες ἐκφράζονται ἄχι εὐνοικῶς ὑπὲρ τοῦ τῶν Ἑλλήνων βίου. Ἡ κρίσις των δυνατὸν πολλάκις νὰ σφάλῃ καὶ ἡ γλῶσσά των νὰ ἐκφράζῃ ἄτοπα ἢ βλάσφημα, ἢ δὲ καρδίαι των, καιροῦ δοθέντος, νὰ πάλῃ ὀρθότατα ἀνθρώπινως καὶ ἡ χεὶρ νὰ ἐνεργῇ ἐτοιμῶς ὑπὲρ τῶν ζώντων. Γίνονται δὲ καὶ οὗτοι ἐν ἀγνοίᾳ των ὠφελίμοι ἐνίοτε εἰς ἡμᾶς, ἂν τύχῃ τὰ λεγόμενά των ἢ γραφόμενα νὰ κινήσωσιν ἡμᾶς εἰς ἐμβριθεῖς περὶ τῆς καταστάσεώς μας σκέψεις κατὰ τὰ ἐξῆς τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν τοῖς Ὀρνισιν·

Ποῦπος

Ἐὰν εἶν' ἐχθροὶ τὴν φύσιν, εἶναι φίλοι τὴν ψυχὴν,
Ἐ ἔρχονται νὰ μᾶς διδάξουν καὶ τι ὠφέλιμον.

Κορὸς

Τί ὠφέλιμον ἐκεῖνοι θε νὰ μᾶς διδάξωσιν,
ἢ θε μᾶς εἰποῦν; δὲν εἶναι τῶν προπάππων μας ἐχθροί;

Ποῦπος

Οἱ σοφοὶ μανθάνουν ἡμᾶς παρὰ τῶν ἐχθρῶν πολλά·
Ἡ περίσκεψις μᾶς σώζει· δὲν μανθάνομεν δ' αὐτὴν
παρὰ φίλων, ἀλλ' εἰς τοῦτο μᾶς βιάζονται οἱ ἐχθροί.
Ἰπ' ἐχθρῶν καὶ ἄχι φίλων καὶ αἱ πόλεις ἔμαθεν
ὑψηλά νὰ κτίζουσι τείχη καὶ μακρὰς νὰ ἔχουσι ναῦς·
τὸ δὲ μάθημα αὐτὸ σώζει παῖδας, οἶκον, χρήματα.

(Μετάφρασις Ἀλεξάνδρου Παγκαβῆ).

Ἄλλ' οὔτε οὗτοι οὔτε ἐκεῖνοι ὀνομαστέοι κυρίως Φιλέλληνες ἢ Μισέλληνες, καθ' ὅσον φαίνονται ὄντες τὸ ἐν ἢ τὸ ἄλλο κατὰ περίστασιν ἢ κατὰ συνέπειάν τινα τῶν ἔργων των, ἀνεξάρτητον τῆς βουλήσεώς των. Οὐσιωδῶς ζῶσιν ἐν τῇ θεωρίᾳ ἢ ἰδιοπραγοῦσιν. Ὁ δὲ Φιλελληνισμὸς ὡς καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ εἶναι πράξις σχετικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ἄξιοι δὲ μάλιστα τῆς ἡμετέρας εὐγνωμοσύνης, καὶ τοῦ θαυμασμοῦ ἀναδεικνύονται ἐκεῖνοι οἱ ὄντως Φιλέλληνες, οἵτινες διαδραμόντες διὰ τῆς εὐφυΐας των καὶ τῆς ἀρετῆς τὰ μήκη τῶν αἰώνων, καλῶς τὴν ἀξιόγαστον οὐσίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐγνώρισαν, καὶ συνεχίζοντες τὸν βίον τοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον, ὡς εἶναι δίκαιον, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ τοὺς νῦν Ἕλληνας ὠφέλησαν, τινὲς αὐτῶν καὶ τὴν ψυχὴν ἐκπνεύσαντες πρὸς τῷ βωμῷ τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἑλλάδος ταύτης, ἥτις, (περίεργον τῇ ἀληθείᾳ εἰς ὑπέρτατον βαθμόν) τότε ἐκινήθη ν' ἀναστηθῇ εἰς βίον ἐλεύθερον, ὅτε οἱ κρατικοὶ τῆς γῆς, βαρυνθέντες τὰ ἐν μέρει ἀτάσθαλα κινήματα τῆς ἀπὸ τοῦ 1789 ἐπιφανείσης ἐν Εὐρώπῃ ἐλευθερίας ἣν εἶχαν περιστείλει, ἐτοιμάζοντο

πλέον νὰ κοιμηθῶσι τὸν νήδυμον ὕπνον τῆς παλαιοτέρας ἱστορικῆς νομιμότητος. Οὗτοι οἱ Φιλέλληνες, οἱ ἄνω ποταμῶν τότε χωρήσαντες ἐκ θείας ἐμπνεύσεως, ἔστωσαν ἡμῖν ἥρωες τοῦ φιλελληνισμοῦ, ἢ καθ' Ἰσίδον α δαίμονες ἄγνοϊ ἐπιχθόνιοι, ἐσθλοὶ, ἀλεξίκακοι, ὁ Βύρων τις, ἢ Κάνιγκ, ἢ Γυίλφορντ, ἢ Χάστιγγς, ἢ Νόρμανν, ἢ Chateaubriand, ἢ Villmain, ἢ Fabvier, ἢ Eynard, ἢ βασιλεὺς Λουδοβίκος Βίττελσβαχ, ἢ Θήρσιος, ἢ Βίλχελμ Μύλλερ, ἢ Σανταρόζας, ἵνα εἰς τοσοῦτους μόνον περιορισθῶ. Τοὺς δὲ λοιποὺς καὶ ζῶντας καὶ τελευτήσαντας, καὶ ἂν ἐγὼ ἐνταῦθα δὲν ἀναφέρω ὀνομαστὶ, οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων καὶ σμικρὸν ἔχων ἐν τῇ ψυχῇ ἀνθρώπινον αἴσθημα δὲν παύει γεραίρων διὰ παντός. Ἀλλὰ τίς θέλει ἀποδώσει χάριν εἰς τὸ ἄμετρον ἐκεῖνο πλῆθος τῶν ἀνωνύμων τοῦ τότε καιροῦ Φιλελλήνων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, παιδίων, οἱ ὅποιοι ἐν τοῖς κοινοῖς εἰς πολλὰ τῆς Εὐρώπης μέρη τεθειμένοις κίβωτίοις ἔρριπτον προθύμως καὶ ἀνεπιδείκτως τὸν ἐλεήμονα ἔρανόν των, καὶ ἀπατέλουν οὕτω χορηγίας σημαντικὰς, δι' ὧν ἐβοηθοῦντο τοσοῦτοι πολεμοῦντες Ἕλληνας ἢ ἐξηγοράζοντο αἰχμαλωτισθέντες ἢ ἄλλως ἐσπογγίζοντο τύσκι δάκρυα; Ὁ θεὸς βεβαίως. Ἡμεῖς δὲ εὐγνωμονοῦντες ἀδιαλείπτως πρὸς τὸ σύνολον ἐκείνῳ τῶν λαῶν, καθήκον ἔχομεν νὰ εὐχόμεθα, ἵνα μὴ ποτε ἔλθωσιν εἰς ἀνάγκην ὁμοίας παρ' ἡμῶν ἀνταποδόσεως.

Ἄλλο· Τὸ Φιλέλλην εἶχε παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις καὶ τὴν σημασίαν τοῦ τὸν ὅλον Ἑλληνισμόν φιλοῦντος καὶ αὐξάνοντος Ἕλληνας, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μερικὸν πατριωτισμὸν τῶν πολλῶν Ἑλλήνων, ὅτε ἡ Ἑλλάς ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰς ἀνεξαρτήτους πολιτείας. Οὕτω ὁ μέγας Ἀγησίλαος καλεῖται Φιλέλλην ὑπὸ Ἑσνοφῶντος, ὡσαύτως καὶ οἱ Ἕλληνας τῆς ἰδανικῆς τοῦ Πλάτωνος πολιτείας ὑπὸ τοῦ δαιμονίου αὐτῆς ἐπινοητοῦ, δηλ. ἀπεδίδοτο εἰς τὴν λέξιν ἢ παρ' ἡμῖν σημερινῇ ἔννοια τοῦ φιλογενοῦς κατ' εὐρύτατον λόγον. Ὅθεν ἠδυνάμεθα καὶ ἡμεῖς οὕτω νὰ ὀνομάσωμεν πάντας τοὺς μεγαλοπολίτας τῆς Ἑλλάδος τῶν νωτέρων χρόνων ἀπὸ Εὐγενίου, Κοραῆ, Κήγα, Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, Καποδιστρίου καὶ ἐξῆς, ἐφ' οἷς δικαίως σεμνύνεται ἡ πατρίς ἡμῶν.

Ἔτι καὶ τόδε· Τὸ Φιλορῶμαιος τῶν παλαιῶν χρόνων κατὰ τινα ἐκδοχὴν τῆς λέξεως δὲν ἀναιρεῖ βεβαίως τὸ Φιλέλλην. Οἱ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατήσεως ἱστορικοὶ καὶ ἄλλοι συγγραφῆς τῶν Ἑλλήνων, οἷον Πολύβιος, Στράβων, Πλούταρχος, Ἀριστείδης ὁ Σμυρναῖος καὶ ἄλλοι, ἂν δεικνύονται πολλαχῶς Φιλορῶμαιοι, τοῦτο δηλοῖ μόνον, ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν, εὐτύχημα ἦτο ὁ γενηκὴς τῶν Ἑλλήνων πολιτισμὸς νὰ μεταβῇ εἰς τοὺς

Ῥωμαίους, διότι ἡ πολιτεία των ἐφαίνετο ἔχουσα δύναμιν ὕλικήν τε καὶ πνευματικὴν τόσον μεγάλην, ὥστε καὶ διαπαντὸς νὰ καταπάσῃ τοὺς ἀπεράντους ἀλληλεθνεῖς πολέμους καὶ νὰ συντηρήσῃ πᾶν πρόνυ γεννηθὲν καλὸν ἐπ' ὠφελείᾳ πάντων μὲν τῶν τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν, οὐχ ἥμιστά δὲ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, τοῦ ὁποῦ βλαστοὶ ἦσαν οἱ γράφοντες, καὶ εἶχαν ἰδῆ ἢ παρὰ τῶν πατέρων των εἶχαν μάθη, πόσον τοῦτο ἐκ τῶν ἐμφυλίων καὶ τῶν πρὸς τοὺς Μακεδόνας συγκρούσεων εἶχε πλησιάσει εἰς τὸν παντελῆ φυσικὸν ὄλεθρον· δι' ὃ καὶ ἐλέγετο κοινῶς τότε ὡς παροιμίᾳ· εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν. Τῷ ὄντι καὶ περ ἀπολεσθέντες πολιτικῶς οἱ Ἕλληνας ὑπὸ τοῖς Ῥωμαίοις, ἐσώθησαν ὅμως φυσικῶς, ἵνα ἀναστῶσι ποτε, ὅτε ἠθέλην ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Συνέβαινε δὲ ἐπὶ Ῥωμαίων κατὰ τὰδε· οἱ ἀληθῶς ἢ ψευδῶς Φιλορῶμαιοι βαρβάρων ἐθνάρχαι χάριν τιμῆς ἢ καλακαίας πρὸς τοὺς κραταιοὺς κοσμοκράτορας νὰ εὐεργετοῦν καὶ τοὺς Ἑλληνας καὶ μάλιστα τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς ἐν χάριτι ὄντας παρὰ Ῥωμαίοις, περὶ οὗ ἡ ἱστορία ὄχι εὐλίγας μαρτυρίας παρέχει.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (τοῦτο ἐν παρεκβολῆς μέρει συγχωρήσατέ μοι νὰ προσθέσω) πολλακίς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους Ἕλληνας ἐστέλλετο παρὰ διαφόρων βασιλέων καὶ πόλεων καὶ ἰδιωτῶν εἰς μέγα ποσὸν σίτος καὶ ἄλλα φυσικὰ προϊόντα καὶ χρήματα δωρεάν. Μεγάλως δὲ τοῦτο μοι φαίνεται ἄξιον προσοχῆς, διότι, ἂν δὲν ἀπατώμην, δὲν ἐγένετο τοῦτο τότε πρὸς ἄλλους λαοὺς. Τὸ ἀξιολογώτατον δὲ ἴσως τῶν τοιούτων δωρεῶν παράδειγμα εἶναι τὸ παρὰ Πολυβίου (ἐν βιβλ. 5, 88) ὡς ἐξῆς ἱστορούμενον.

« Ῥόδιοι κατὰ τοὺς προειρημένους καιροὺς ἐπειλημμένοι τῆς ἀφορμῆς τῆς κατὰ τὸν σεισμὸν τὸν γενόμενον παρ' αὐτοῖς βραχεὶ χρόνῳ πρότερον, ἐν ᾧ συνέβη τὸν τε κολοσσὸν τὸν μέγαν πεσεῖν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν τειχῶν καὶ τῶν νεωρίων, [ἔγινε δὲ ὁ σεισμὸς κατὰ τὸ 224 πρ. Χρ. ἔτος, καὶ ὁ Πολύβιος ἔγραφε ταῦτα 80 περίπου ἔτη μετὰ τὸ συμβάν] οὕτοις ἐχειρίζον νουνεχῶς καὶ πραγματικῶς τὸ γεγονός, ὡς μὴ βλάβης, διορθώσεως δὲ μᾶλλον αὐτοῖς αἰτίαν γενέσθαι τὸ σύμπτωμα· τοσοῦτον ἄγνοια καὶ ῥαθυμία διαφέρει παρ' ἀνθρώποις ἐπιμελείας καὶ φρονήσεως περὶ τε τοὺς κατ' ἰδίαν βίους καὶ τὰς κοινὰς πολιτείας, ὥστε ταῖς μὲν καὶ τὰς ἐπιτυχίας βλάβην ἐπιφέρειν, τοῖς δὲ καὶ τὰς περιπετείας ἐπανορθώσεως γίνεσθαι παρκατίας. οἱ γὰρ Ῥόδιοι, τότε παρὰ τὸν χειρισμὸν τὸ μὲν σύμπτωμα ποιοῦντες μέγα καὶ δεινόν, αὐτοὶ δὲ σεμνῶς καὶ προστατικῶς κατὰ τὰς πρεσβείας χρώμενοι ταῖς ἐντεύξεσι καὶ ταῖς κατὰ μέρος ὁμιλίαις, εἰς τοῦτ' ἤγαγον τὰς πά-

λεις καὶ μάλιστα τοὺς βασιλεῖς, ὥστε μὴ μόνον λαμβάνειν δωρεὰς ὑπερβαλλούσας, ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτοῖς εὐφραίνει τοὺς δίδοντας. Ἰέρων γὰρ καὶ Γέλων οὐ μόνον ἔδωκαν ἑβδομήκοντα καὶ πέντε ἀργυρίου τάλαντα πρὸς τὴν εἰς τὸ ἔλαιον τοῖς ἐν τῷ γυμνασίῳ χορηγίαν, τὰ μὲν παραχρῆμα, τὰ δὲ ἐν χρόνῳ βραχεὶ παντελῶς, ἀλλὰ καὶ λέβητας ἀργυροῦς καὶ βάσεις τούτων καὶ τινὰς ὑδρίας ἀνέθεσαν, πρὸς δὲ τούτοις εἰς τὰς θυσίας δέκα τάλαντα καὶ εἰς τὴν ἐπαύξει τῶν πολιτῶν ἄλλα δέκα, χάριν τοῦ τὴν πᾶσαν εἰς ἑκατὸν τάλαντα γενέσθαι δωρεάν καὶ μὴν ἀτέλειαν τοῖς πρὸς αὐτοῦς πλοῖζομένοις ἔδωσαν, καὶ πενήκοντα καταπέλτας τριπήχεις καὶ τελευταῖον τοσαῦτα δόντες, ὡς προσοφείλοντες χάριν, ἔστησαν ἀνδριάντας ἐν τῷ τῶν Ροδίων δείγματι, στεφανούμενον τὸν δῆμον τῶν Ροδίων ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Συρακοσίων ἐπηγγείλατο δὲ καὶ Πτολεμαῖος αὐτοῖς ἀργυρίου τάλαντα τριακόσια καὶ σίτου μυριάδας ἀρτάβων ἑκατὸν, ξύλα δὲ ναυπηγήσιμα ἑξὸς παντῆρων καὶ δέκα τριήρων, πευκίνων τετραγώνων πήχεις ἐμμέτρους τετρακισμυρίας καὶ χαλκοῦ νομίσματος τάλαντα χίλια, στυππίου τρισχίλια, ὀθονίων ἱστοῦς τρισχιλίους, εἰς τὴν τοῦ καλοσσοῦ κατασκευὴν τάλαντα [χαλκοῦ] τρισχίλια, οἰκοδόμους ἑκατὸν, ὑπουργοὺς τριακοσίους καὶ πενήκοντα, καὶ τούτοις καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς ὀψώνιον τάλαντα δεκατέτταρα, πρὸς δὲ τούτοις εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας ἀρτάβας σίτου μυρίας δισχιλίας, καὶ μὴν εἰς σιτομετρίαν δέκα τριήρων ἀρτάβας δισμυρίας καὶ τούτων ἔδωκε τὰ μὲν πλεῖστα παραχρῆμα, τοῦ δ' ἀργυρίου παντὸς τὸ τρίτον μέρος. παραπλησίως Ἀντίγονος ξύλα ἀπὸ ἐκκιδεκαπήχους ἕως ὀκταπήχους εἰς σπηκίσκων λόγον μύρια, στρωτήρας ἑπταπήχεις πεντακισχιλίους, σιδήρου τάλαντα τρισχίλια, πίττης τάλαντα χίλια, ἄλλης ὠμῆς μετρητὰς χιλίους, ἀργυρίου πρὸς τούτοις ἑκατὸν ἐπηγγείλατο τάλαντα, Χρυσῆς δ' ἡ γυνὴ δέκα μὲν σίτου μυριάδας, τρισχίλια δὲ μαλύβδου τάλαντα. Σέλευκος δ' ὁ πατὴρ Ἀντιόχου χωρὶς μὲν ἀτέλειαν τοῖς εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν πλοῖζομένοις, χωρὶς δὲ παντῆρεις μὲν δέκα κατηρτισμένους, σίτου δ' εἴκοσι μυριάδας, καὶ μὴν ξύλων καὶ ῥητίνης καὶ τριχὺς μυριάδας πηχῶν καὶ τάλαντων χιλιάδας. παραπλήσια δὲ τούτοις Προυσίας καὶ Μιθριδάτης, ἔτι δ' οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ὄντες δυνάσται τότε, λέγω δὲ Λυσανίαν, Ὀλύμπιον, Λιμναῖον. τὰς γε μὴν πόλεις τὰς συνεπιλαμβανόμενας αὐτοῖς κατὰ δύναμιν, οὐδ' ἂν ἐξαριθμήσαντο ῥαδίως οὐδεὶς ὡσθ' ἔταν μὲν τις εἰς τὸν χρόνον ἐμβλέψῃ καὶ τὴν ἀρχὴν ἀφ' οὗ συμβαίνει τὴν πόλιν αὐτῶν συνωκίσθαι, καὶ λίαν θαυμάζειν ὡς βραχεὶ χρόνῳ μεγάλην ἐπίδοσιν εἴληψε περὶ τε τοὺς κατ' ἰδίαν βίους καὶ τὰ κοινὰ τῆς

πόλεως· ὅταν δ' εἰς τὴν εὐκαιρίαν τοῦ τόπου καὶ τὴν ἐξωθεν ἐπιφορὰν καὶ συμπλήρωσιν τῆς εὐδαιμονίας, μηκέτι θαυμάζειν, μικροῦ δ' ἐλλείπειν δοκεῖν τοῦ καθήκοντος.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήσθω μοι χάριν πρῶτον μὲν τῆς Ροδίων περὶ τὰ κοινὰ προστασίας, (ἐπαίνου γὰρ εἰσὶν ἄξιοι καὶ ζήλου), δεύτερον δὲ τῆς τῶν νῦν βασιλέων μικροδοσίας καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν καὶ πόλεων μικροληψίας, ἵνα μήθ' οἱ βασιλεῖς τέτταρα καὶ πέντε προτιέμενοι τάλαντα δοκῶσι τι ποιεῖν μέγα καὶ ζητῶσι τὴν αὐτὴν ὑπάρχειν αὐτοῖς εὐνοίαν καὶ τιμὴν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἣν οἱ προτοῦ βασιλεῖς εἶχον, αἴτε πόλεις λαμβάνουσιν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ μέγεθος τῶν πρότερον δωρεῶν μὴ λανθάνουσιν ἐπὶ μικροῖς καὶ τοῖς τυχεῦσι νῦν τὰς μεγίστας καὶ καλλίστας προτιέμεναι τιμὰς, ἀλλὰ πειρῶνται τὸ κατ' ἄξιον ἕκαστοις τηρεῖν, ὅσω πλεῖστον διαφέρουσιν *Ἕλληνας τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.* »

Τοῦτο τὸ ἱστορικὸν γεγονός τόσῳ μᾶλλον ἦτο μνημονευτέον, ὅσω μαρτυρεῖ περὶ τῆς μεγαλοψυχίας τῶν παλαιῶν λαῶν καὶ βασιλέων, οἵτινες δὲν ἐθεώρησαν καλὸν νὰ ἐπιχειρεκακήσωσιν εἰς τὴν συμφορὰν πολιτείας ἐχούσης τότε δύναμιν θαλασσίαν πρώτης τάξεως ἐν τῇ μεσογείῳ· ἀλλὰ συνεφόρησαν ἑκατομμύρια πολλὰ δραχμῶν εἰς βοήθειαν τῆς, ὡς δύνανται νὰ ὑπολογισθῶσι τὰ ἀναγνωσθέντα εἶδη καὶ χρήματα. Ἄν δὲ οἱ προσενεγκόντες τὰς δωρεὰς ἦσαν τὸ πλεῖστον Ἕλληνας, ἔχει μὲν τινὰ τοῦτο ἀκαταλληλίαν πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα, ἀλλὰ τὸ ἀνεφερα ὅμως ἐν παρεκβολῆς μέρει, ὡς εἶπα, καὶ διὰ νὰ προσθέσω τὰς ἐξῆς ἔτι δύο παρατηρήσεις· α'. ὅτι δὲν εἶναι τῶν νεωτέρων χρόνων ἐπινόημα αἱ τοιαῦται μεγάλα καὶ ἐγκύκλιοι συνδρομαὶ, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο οἱ Ἕλληνας ἔδωκαν τὸ καλὸν παράδειγμα, καὶ β' ὅτι ἀνεκαθεν ἡ κυρίως Ἑλλάς εἶχε τὸ εὐκλήρημα νὰ βοηθῆται ὑπὸ τῶν πόρρω οἰκούντων δημοθῶν, ὡς καὶ τὴν σήμερον γίνεται, διὰ λόγους βέβαια ὄχι πενίας, ἀλλὰ ἄλλους, τοὺς προδηλωθέντας ἤδη.

Θέλων τὴν τὸν λόγον μου νὰ κάμψω πρὸς τὸ τέλος, ἐπαναστρέφω ἐπὶ βραχὺ εἰς μίαν ἔννοιαν τὴν ὁποῖαν ἐν τοῖς προηγουμένοις, ἄτε προσπαθῶν νὰ ἐνδυναμώσω τὸ ἐθνικὸν φρόνημα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλας ἐννοίας, ἐξέφρασα ἀποτομώτερον ἴσως, τὴν ἔννοιαν περὶ τοῦ φιλελληνισμοῦ ὡς ἰδιοκτησίας ἡμετέρας. Ταύτην οὖσαν συμφυστάτην μετὰ τὴν οὐσίαν τοῦ θέματός μου, χρῆς ἔχω ἐνταῦθα ἀναλυτικώτερον θεωρήσας νὰ προθέτω εἰς τὴν διάνοιάν σας καὶ ὅτι πρακτικῆς ὠφελείας ἐν αὐτῇ δοξάζω ἐμπεριεχόμενον. Διότι, βεβαιώθητε, ἂν ἀκαρπον πρακτικῶς ὑπελάμβανεν τὸ θέμα μου, οὐδὲ τὸ ἔψαυα ὅπως τὴν ἀρχὴν. Λυπηρὸν δὲ μεγάλως θὰ μοι ἦτο, ἂν καὶ κατ' ἐλάχιστον ἤθελα συντελέσει διὰ πλημμελοῦς ἐ-

ξεργκσίας βέματος τοιούτου εἰς τὸ νὰ φυσιωθῶσιν ἔτι μᾶλλον εἰ τινες περυσιωμένοι ἐν τῷ ἔθνει ἡμῶν ὑπάρχουσι. Ἄπχε! Μάλιστα ἀπὸ τὸ πάθος τῆς μεταιότητος καὶ τῆς κενοδοξίας νὰ θεραπευθῶσιν εὐχομαι διαπύρως ὅσοι τῶν ἡμετέρων ἔχουσι τὴν στροβίλῃν ἰδέαν τοῦ νὰ θεωρῶσιν εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν χρεωστούμενα ἀπλῶς ἕνεκα τῆς πατραγαθίας του τῆς ἐκ τῶν παλαιῶν ἢ τῶν νεωτάτων χρόνων τὰ εὐεργετήματα πάντων τῶν ἐθνῶν. Τότε μόνον ταῦτα δικαίως ἡμῖν χρεωστοῦνται καὶ ἀποδοτέα κρίνονται, ὅταν καὶ ἡμεῖς τὴν οὐσίαν τὴν καλὴν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος διακατέχωμεν, ὅπως ἐξέλαμψεν ἐν τοῖς ἀρίστοις πολίταις τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης, τῶν Θηβῶν, τῆς Σάμου, τῶν Κλαζομενῶν, τῆς Ἐλέας, τῶν Συρακουσῶν, τῶν Σταγειρίων, τῆς Κυρήνης καὶ εἴπου ἀλλαχοῦ τῆς καλλιγόνου μητρὸς Ἑλλάδος, ὅχι δὲ ὅπως ἐδηλώθη τὸ κακογράφημα τοῦ χαρακτηρὸς τούτου ἐν τοῖς τυράννοις καὶ δημαγωγοῖς καὶ συκοφάνταις καὶ σοφισταῖς καὶ κόλαξι τῆς τρισιδοῦς εἰς παλαιὰν, μέσην καὶ νέαν ἐποχὴν ἱστορίας μας. *Noblesse*, λέγει τὸ Γαλλικὸν λόγιον, *oblige* (ἡ εὐγένεια ἐπιβάλλει εἰς τοὺς εὐγενεῖς καθήκοντα ἐκπληρωτέα). Ἄλλως κακὴ ἡ μοῖρα εἰς τοὺς ἐκπίπτοντας τῆς πατρῴας δόξης καὶ βαυκαλιζομένους ἀπὸ μάτια δοξάσματα εὐτυχοῦς μέλλοντος. Οὐδὲν τῷ ὄντι ἄλλο χεῖρον τοῦ κατὰ Γάλλους *enfant gâté*, ἦται τοῦ διὰ χαϊδευμάτων κακομαθημένου ἢ διεφθαρμένου παιδίου, ὅπως ἤδη τινὲς τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην συγγραφέων ὠνόμασαν ἡμᾶς, ἐπιπλήττοντες καὶ τοὺς ὁμογενεῖς των, ὅτι δῆθεν εἰς τοῦτο συνετέλεσαν. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐκ τῆς μελέτης τῶν περὶ ἡμᾶς θαρροῦντες, ὅτι εἰς τὸ δεινὸν τοῦτο σημεῖον τὰ ἡμέτερα δὲν ἐφθασαν, καὶ, ἂν νοσοῦμεν, ὅχι μόνον δὲν νοσοῦμεν ἀνιάτως, ἀλλὰ καὶ βαινόμεν εἰς ἀνάρρωσιν, καὶ πεπεισμένοι, ὅτι ὅχι μόνον τὰ ζωντανὰ παραδείγματα ὀρθοῦ πολιτικοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ μεταχείρισις ὁμοίων τοῦ παρόντος θεμάτων, μάλιστα ὑπὸ ἱκανωτέρων ἢ ἡμεῖς γινομένη, εἰς τὸ ἐναντίον τῆς νόσου ἄγει, ἦτοι εἰς τὸ καλὸν τῆς υἰγείας καὶ ὅχι εἰς τὴν ἀποθαικάλησιν καὶ διαστροφὴν τῶν Ἑλλήνων, ἐπιφέρομεν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς σημερινῆς μας προθέσεως τὰ ἐξῆς ἔτι.

Ἀναλογίσθητε, παρακαλῶ, ὀπόση βῶμῃ, ὀπόσον εὐθυμον θάρρος, ὀποῖαι πτέρυγες προσγίνονται εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ὅταν καλῶς νηήσῃ τὰς μεγάλας φυσικὰς του δυνάμεις, εἰς τὰς ὁποίας εὐλόγως προστίθεται καὶ ἡ τοῦ Φιλελληνισμοῦ, ὡς πατροπαράδοτου κληρονομήματος καὶ κτήματος. Ἀναλογίσθητε ἔτι, ὀπόσον, ὅταν αὕτη ἡ συναίσθησις ἔλθῃ, θέλει ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς προσπαθῆσαι, ὦν λίαν φιλότιμος, νὰ καλλιεργῇ σπουδαίως τὰς δυνάμεις ταύτας, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς τοῦ Φιλελληνι-

σμοῦ, ἵνα αὐτὰς ὅχι μόνον ἀμειώτους διατηρῇ, ἀλλὰ καὶ αὐξάνῃ ἔτι καὶ ἀναπτύσῃ ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ὅλης ἐθνικῆς του ὑπάρξεως. Δὲν θέλει γίνεσθαι καθ' ἑκάστην βελτίων ἐκυτοῦ καὶ ἀξιώτερος τῆς φιλίας τῶν ἄλλοεθνῶν; Τρόπον δὲ τῆς βελτιώσεως του βέλεια δὲν θέλει ζητήσῃ ἄλλον, εἰμὴ τὸν ἀπλούστατον καὶ φυσικώτατον. Δι' ὧν δηλ. καλῶν ἐπιτηδευμάτων ἀπὸ εἰκοσιπέντε ἤδη αἰώνων ἀπέκτησε τὴν μοναδικὴν φιλίαν τῶν ἄλλοεθνῶν καὶ ἀνεκρίνεσεν αὐτὴν πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων, διὰ τῶν αὐτῶν ἐπιτηδευμάτων πάλιν εἶναι φυσικὸν νὰ τὴν ἀναζωπυρήτῃ ὑπομαρχνθεῖσιν, ὡς μὴ ὤφειλε, καὶ νὰ τὴν αὐξήσῃ ἔτι. Τὰ ἐπιτηδεύματα ἐκεῖνα ἦσαν ἢ τε κατὰ θεωρίαν γινώσις καὶ ἢ κατὰ πράξιν ἀσκήσις πασῶν τῶν βιωφελῶν ἀρετῶν, αἵτινες ἐμπρέπουσιν εἰς τὸ τέλειον λογικὸν ὄν, τὸ προωρισμένον εἰς βίον αἰώνιον. Γένοιο οἶος ἔσαι! εἶπεν ὁ βαθύσοφος Πίνδαρος. Εἰς ποῖον δὲ ἄλλον εὐτυχῆ τῆς γῆς λαόν, ὡς τὸν Ἑλληνικόν, τὸν προικισθέντα πλουσιώτατα ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ αὐτὸ τοῦτο θεοφιλέστατον γενόμενον, ἀρμόζει μᾶλλον ταύτην τὴν μελέτην ἀδιαλείπτως νὰ μελετᾷ, νὰ γίνῃ ὁποῖος εἶναι ἐκ φύσεως, φέρῃ δηλ. εἰς ἐνέργειαν πάσας τὰς ἐν ψυχῇ αὐτοῦ εὐγενεῖς δυνάμεις; Καὶ λοιπὸν ἀσκήσις τῆς φιλομαθείας καὶ τῆς ἄλλης φιλοργίας ἐρχεται οἰκοθεν εἰς τὸ μέσον, δι' ὧν ὁ παλαιὸς Ἕλληρ ὑπέροχον θέσιν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ τέχνῃ ἀνέβη καὶ αἰῶνας πλείστους κατέσχε, θρυμαζόμενος ἔτι καὶ νῦν, ἂν καὶ ὑπερβάθῃ κατὰ τινα. Ἀσκήσις τῆς ἀνδρείας, τῆς ἀρετῆς ταύτης, δι' ἧς ὁ αὐτὸς Ἕλληρ τὴν ἀκατάστραπτον κρηπίδα ἔθηκε τοῦ ἐλευθέρως ζῆν διὰ πᾶσαν τὴν Εὐρωπαϊκὴν καὶ τὴν Ἀμερικανικὴν ἀνθρωπότητα. Ἀνδρείαν δὲ πᾶς τις μεθ' ἡμῶν ἐννοεῖ ὅχι μόνον τὴν ἐν πολέμοις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄλλην πᾶσιν, καὶ οὐχ ἥμισυ τὴν ἐν τῷ πολιτεύεσθαι, τὴν τρεφομένην καὶ προκόπτουσαν ἐξ ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς εὐσταθῶν, τὴν καὶ τιμὴν καὶ χαρακτηρὸν νεωτερικώτερον καλουμένην. Ἀσκήσις τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἀρετῶν μεγάλων δύο, ὧν τὰ διδάγματα, ἂν πάντοτε δὲν ἠκολούθησεν ὅσον ἔδει ὁ παλαιὸς Ἕλληρ ἐπὶ βλάβῃ ἐκυτοῦ μεγάλη, ἐξεῦρεν ὅμοιος ἐν τοῖς πρώτοις ἢ ἐθεμελίωσε λογικῶς καὶ ἐσυστηματοποίησεν ἐπὶ τὸ τελειότατον ἐν ἀθανάτοις συγγράμμασι, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ παραδείγματα ἐφαρμογῆς ἐν τῷ βίῳ ἔδωκεν οὐκ ὀλίγα, ἀνυπέροβητα ἴσως μέχρι τοῦ νῦν. Ἀσκήσις τέλος τῆς εὐσεβείας, τῆς ἅμα μὲν κορωνίδος, ἅμα δὲ θεμελίου λίθου πασῶν τῶν ἀρετῶν, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἐλπίδων προκοπῆς νὰ ἔχη δύναται, καὶ ὁ βίος αὐτὸς ὁ ἀνθρώπινος οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν καὶ σημασίαν ἀλλ' εἰς τὸ μηδὲν καταπτᾷ, ὡς ἀποσπώμενος τῆς πρώτης καὶ καλλίστης οὐσίης, αὐτοῦ τοῦ θεοῦ.

Ἐγώ, φίλοι, ἀκροαταί, ταῦτα εἶχον νὰ εἶπω κατὰ δύναμιν περὶ τοῦ θέματος τοῦ σημερινοῦ· καὶ τώρα καταπαύων τὸν λόγον, πάσχω τι ἀληθῶς περιέργον· δὲν μ' εὐχαριστεῖ πλέον ὡς πρότερον ἀρχόμενος εὐχήθην νὰ προσηλυτίσω τινὰ εἰς τὰ διανοήματά μου, ὅχι· ἀλλὰ ἐπιθυμῶ τώρα σφόδρα καὶ εὐχομαι, νὰ ἠθέλετε ὑμεῖς πάντες εὐρεθῆ οἰκοθεν ὄντες πρόπαλαι πεπεισμένοι περὶ τῆς ἀληθείας καὶ χρησιμότητος τῶν εἰρημένων, ὥστε οὕτω μάλιστα ταῦτα ν' ἀποφέρωσι πλείστον καὶ γενναϊότατον ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἔθνους ἡμῶν καρπὸν, ὡς μὴ μεμαθημένα νῦν πρῶτον ἐν ὠριαίᾳ ἀκροάσει, ἀλλ' ὡς ἀνεκαθεν ἐξευρημένα καὶ νενοημένα ἐν τῷ βάθει τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων συνειδήσεως.

ΑΙ ΙΝΔΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΕΝ Τῇ ΕΛΛΑΔΙ.

... νῦν δ' ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἀρκτέον· πρώτη γὰρ ἐκκαίται πρὸς ταῖς ἀνατολάς καὶ μεγίστη. Δεῖ δ' εὐγνωμόνως ἀκούειν περὶ αὐτῆς· καὶ γὰρ ἀπωτάτω ἐστὶ, καὶ οὐ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων κατώπτευσεν αὐτήν.

(Στράβ. ΙΕ'. Κεφ. 1, § 1—2).

Α'.

Τῷ 1845 ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις ὁ πρῶτος τόμος τῶν Ἰνδικῶν μεταφράσεων τοῦ Δημητρίου Γαλανοῦ, τοῦ Ἀθηναίου. Ἐξηκολούθησε δὲ ἡ δημοσίευσις αὐτῆ μέχρι τοῦ 1853, ἐκδοθέντων ἑπτὰ τόμων. Ἀπολείπονται δὲ καὶ τινες τῶν μεταφράσεων τούτων εἰσέτι ἀνέκδοτοι (1).

Ἡ δημοσίευσις αὕτη εἶναι λίαν σπουδαία, ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν, τὴν φιλολογικὴν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἐποψίν. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχαιοτάτου βίου τῆς ἀνθρωπότητος, ἐφείλκυσε ἀπὸ ἑνὸς σχεδὸν αἰῶνος τὴν σύντονον προσοχὴν τοῦ πεπολισμένου κόσμου. Ὁ Εὐρωπαῖος ἠσθάνθη περιέργειαν ἀκατάσχετον εἰς τὸ ν' ἀνατρέξῃ εἰς τὴν κοιτίδα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, νὰ μελετήσῃ τὴν γένεσιν αὐτοῦ, τὰ πρῶτα αὐτοῦ βήματα, τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Ἐκτοτε ἐμελετήθησαν γλώσσαι ἀρχαιοτάται τῆς Ἀσίας, τῆς γηρικῆς ταύτης τροφοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως ἀγνωστοὶ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα· συνεκρίθησαν πρὸς τὰς ἀρχαίας ταύτας γλώσσας καὶ πρὸς ἀλλήλας ὅλας αἱ γνωσταὶ ἀρχαῖαι καὶ αἱ

νεώτεραι γλώσσαι· ἐμελετήθησαν συγκριτικῶς τὰ γνωστά θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν ἀρχαίων ἔθνων· ἐμελετήθησαν παντὸς εἶδους μνημεῖα. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μελέτης ταύτης ὑπῆρξαν λίαν σπουδαῖα, ἀλλ' ὅμως τὸ στάδιον τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἐκτείνεται εἰσέτι ἀπέραντον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ σοφοῦ, ὡς ἡ ἀχανὴς καὶ ὑπὸ τῆς ἡοῦς περίχρυσος ἔκτασις τῶν μεγάλων τῆς Ἀνατολῆς ἐρήμων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἐνθουσιώδους καὶ ἐκπεπληγμένου περιηγητοῦ.

Ἡ ἐθνολογία, ἡ γλωσσολογία, ἡ συγκριτικὴ φιλολογία, ἡ ἐπιστήμη τῶν θρησκευτῶν, ἡ συγκριτικὴ μυθολογία, ἡ ἀρχαιολογία καὶ οἱ διάφοροι αὐτῆς κλάδοι, εἰςὶ τόσκι ὁδοὶ ἃς ἀνευδότης ἀκολουθεῖ ἡ νεωτέρα ἱστορικὴ ἐπιστήμη περιηγουμένη τὴν μεγάλην χώραν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας. Πολλοὶ καὶ ποικίλοι εἰσὶν αἱ γενόμενοι παρὰ τῶν νεωτέρων περὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου μελέται, ἐξ ὧν αἱ ἐκτενεστέραι καὶ αἱ περιεργότεραι εἰσὶν αἱ περὶ Αἰγύπτου καὶ περὶ Ἰνδικῆς (1). Οἱ Γάλλοι σοφοὶ οἱ περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀκολουθήσαντες τὸν στρατηγὸν Βοναπάρτην εἰς τὴν Αἴγυπτον, περιέγραψαν μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριθείας καὶ λεπτομερείας τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀρχαιοτάτα μνημεῖα τῆς χώρας τῶν Φαραῶ, καὶ ἐμελέτησαν τὴν παράδοξον ἐκείνην χώραν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις. Ἰπὲρ τοὺς διανοητικοὺς σοφοὺς, δοκίμους εἰς διαφόρους τῆς ἐπιστήμης κλάδους, ἐνησχολήθησαν ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ μεγάλου συγγράμματος τῆς ἐν Αἰγύπτῳ γαλλικῆς ἐκστρατείας. Ἡ ἀνκάλυψις τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ῥοσσέτης καὶ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ σοφοῦ Γάλλου Champollion ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἱερογλυφικῶν γραφῶν, ὑφ' ὧν εἰσὶ κεκαλυμμένα τὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα. Ἐκτοτε αἱ ἐπίμονοι μελέται τῶν Γάλλων, τῶν Ἀγγλῶν, τῶν Γερμανῶν καὶ ἄλλων εὐρωπαϊκῶν ἔθνων, κῦξήσαν κατὰ πολὺν τὰς γνώσεις περὶ Αἰγύπτου, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ, τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων βίου. Ἀλλ' οὐσιαστέστερα ἀποτελέσματα ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς καθολικῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος παρήγαγον αἱ Ἰνδικαὶ μελέται. Ἡ ἀρχὴ καὶ αἱ σχέσεις τῶν Αἰγυπτίων πρὸς τὴν λοιπὴν ἀνθρωπότητα εἰσὶν εἰσέτι λίαν σκοτειναί. Ἡ ἐπιστήμη ὤρισεν ἀπ' ἐναντίας ἀκριβέστερον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη συγγένειαν τῶν Ἰνδῶν. Ἡ μελέτη τῆς σανακριτικῆς, τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης καὶ καλλίστης τῶν ἀρ-

(1) Ἐπιχειροῦμεν τὴν στοιχειώδη καὶ σύντομον ταύτην μελέτην περὶ τῶν Ἰνδικῶν τοῦ Γαλανοῦ, διότι ἡ δημοσίευσις αὕτη μεγάλως ἐκτιμηθεῖσα ἐν τῇ Εὐρώπῃ δὲν ἐπέσυρον εἰσέτι σπουδαίως τὴν προσοχὴν τῶν ἐμογενῶν λογίων, καὶ τοὶ ἐνδιαφέρουσι τοὺς Ἑλληνας καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τὴν ἐποψίν τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας.

(1) Σπουδαῖαι εἰσὶ καὶ αἱ γενόμενοι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις καὶ μελέται περὶ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων. Τὰ γιγαντιαῖα εἰρεπίαι τῆς Βαβυλωνίας καὶ τῆς Νινευῆς, προσθέτουσιν ἤδη νέας θαυμασίας σηματογραφίας εἰς τὸ ἐξαισιον θέατρον τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, καὶ νέον ἐρίζοντα εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην.